

הכנה למבחן

שאלה 1: זכויות אזרחיות, פוליטיות וכלכליות וחברתיות וזכויות תרבותיות - מהן נקודות הממשק

בניהן ובמה הן יכולות לעמוד בסתירה אלה לאלה?

תשובה: ביסוד של מסורת זכויות האדם עומד הרעיון שלכל אדם באשר הוא אדם, יש זכויות בסיסיות המגיעות לו ללא תנאי. הזכויות הללו נובעות מהערך של כבוד האדם, אותו דבר שהוא "צלם האנוש" והוא שמייחד את האדם מכל היצורים. כבוד האדם משמעו להתייחס אל האדם כבן אנוש והיפוכו הוא יחס משפיל הפוגע בזכויות האדם.

כבוד אדם הוא אפוא מקור שממנו נובעות כל הזכויות אך הוא גם זכות בפני עצמו לצד זכויות לחירות לשוויון ולהליך הוגן. הזכות לכבוד או במילים אחרות הזכות שלא להיות מושפל כוללת בתוכה כמה זכויות כגון הזכות שלא להיות נתון ליחס או עונש אכזריים או משפילים, הזכות לפרטיות והזכות לשם טוב.

קבוצה נוספת של זכויות הנובעות מכבוד האדם היא משפחת הזכויות הנקראת "זכויות כלכליות, חברתיות, תרבותיות".

זכויות חברתיות באות לעגן את התפיסה שכבוד האדם מחייב הבטחת תנאים המנימלים של קיום האנושי. כדברי שופט ברק "כבוד האדם נפגע כאשר אדם נאלץ לחיות בתנאי חיים משפילים השוללים את צלם האדם שבו הופכים אותו לאובייקט. כבוד האדם מניח הבטחות מינימום של קיום אנושי חומרי ונפשי."

מזון, מים, לבוש וקורת גג חיוניים לקיומו הפיזי של האדם, אף אין די בהם כדי להבטיח את כבוד האדם. "הבטחת מינימום של קיום האנושי חומרי ונפשי" מחייבת לתת מענה גם לצרכים הנפשיים, החברתיים, האינטלקטואליים של האדם. מכלול זכויות חברתיות באות לספק אותם צרכים חיוניים של קיום האנושי. ירה מזאת: מימוש זכויות חברתיות הוא תנאי למימוש זכויות אזרחיות ומדיניות, שכן אם אין לאדם קורת גג מה תועיל לו זכות לפרטיות? אם האדם אינו יודע קרוא וכתוב מה טעם לו בחופש עיתונות?

זכויות אזרחיות פוליטיות מכניסות תחת הגדרה – הזכות לחיים וביטחון האישי, הזכות לחירות (והמחאה, ההתארגנות, המחשבה הביטוי והדת והמצפון) הזכות לשוויון ואיסור הפליה, הזכות לבחור ולהיבחר, הזכות להליך הוגן, הזכות לכבוד.

זכויות כלכליות חברתיות וכלכליות: הזכות לבריאות, דיור מחסה, רווחה וקיום בסיסי, תעסוקה/עבודה, חינוך, חיי משפחה. לזכויות חברתיות יש מאפיינים אחדים במיוחדים אותן לעומת זכויות אזרחיות ובמידה מסויימת מחייבים גישה שונה ליישומן.

הזכויות החברתיות שונות מזכויות האזרחיות בהיותן זכויות "חיוביות" התובעות מהמדינה פעולה והקצאת משאבים, בניגוד לזכויות האזרחיות שהן זכויות "שליליות" הדורשות מהמדינה להימנע מפעולה מגינות על אדם מפני התערבות המדינה. לדוגמה – על מנת ליישם את החופש הביטוי על המדינה להימנע מפגיעה בו, בעוד שכדי ליישם את הזכות לבריאות על המדינה להקנות משאבים, לקבוע כללים וכן הלאה.

אכן קל יותר למדינה להבטיח מימוש זכויות באמצעות הימנעות מהתערבות שלטונית מאשר ע"י מעורבות פעילה. עם זאת גם בין זכויות אזרחיות אנו מוצאים אחדות התובעת מהשלטון הקצאת משאבים לא קטנה וקיום מנגנונים ענפים, כגון הקמת והחזקת משטרה כדי להבטיח את הזכות לחיים ולביטחון האישי, ניהול מערכת בית המשפט. על מנת לממש את הזכות להליך הוגן, או

מנגנוני הקלפיות ומימון המפלגות, הבאים ליישם את הזכות לבחור ולהיבחר, למותר לציין כי איש אינו מעלה על הדעת לטעון שזכויות אלו ראויות פחות למימוש משום עלותן למדינה.

שאלה: זכויות האדם וזכויות האזרח באילו מובנים אפשר לראות בהם מושגים מקבילים ומשיקים ובאילו מובנים יש פער ביניהם?

תשובה: גישת זכויות האדם והאזרח רואה באדם היחיד כמרכיב הבסיסי של החברה ועל כן החברה צריכה להגן על זכויותיו והחירויות שלו. מקובל להבחין בין שני סוגים של זכויות האדם והאזרח: זכויות טבעיות (או זכויות האדם) וזכויות האזרח.

זכויות האדם הן זכויות בסיסיות המגיעות לכל אדם באשר הוא אדם. זכויות האדם אינן מוענקות על ידי השלטון, אינן תלויות בהסכמתו של השלטון והשלטון אינו יכול ואינו רשאי לקחת אותן מאף אחד, לכן זכויות אלו מכונות גם זכויות טבעיות מכיוון שהאדם נולד איתן ואינו מקבל אותן. זכויות האדם כוללות את הזכות לחיים, לחירות, הזכות לשוויון, הזכות לכבוד, הזכות לקניין והזכות להליך הוגן.

זכויות האזרח הן זכויות שנותנות לאדם בתור אזרח של מדינתו. ברעיון של זכויות האזרח בא לידי ביטוי תפיסת העולם שרואה באדם חלק מהחברה מאורגנת שעליה קמה המדינה (שלטון העם). זכויות האזרח כוללות למשל את הזכות לבחור ולהיבחר, חופש ההתארגנות, זכות הביטוי והיכולת למתוח ביקורת על השלטון ועוד. זכויות האזרח הן זכויות שמוענקות ע"י המדינה לאזרחיה והן ניתנות לשינוי או שלילה.

זכויות האדם והאזרח הן לא זכויות מוחלטות שכן הן מוגבלות ומתנגשות אלו עם אלו ולעתים גם עם האינטרסים של המדינה. לפיכך זכויות האדם והאזרח הן זכויות יחסיות וכאשר ישנה התנגשות בין זכויות מסוימות ומרכיבים אחרים של עקרונות המשטר הדמוקרטי יש צורך באיזון שיבטיח כי הפגיעה בכל אחת מהזכויות או כל אחד מהאינטרסים תהיה קטנה ביותר ולהלן הסבר הדברים: כפי שכבר ציינתי זכויות האדם והאזרח מבטאות ערכים מרכזיים בכל חברה אנושית, אך לא ניתנת למימוש מוחלט, כיוון שבמקרים רבים הן מתנגדות בינן לבין עצמן לדוגמה- הזכות לחירות מאפשרת יוזמה כלכלית חופשית, כלומר המדינה אינה מתערבת בתחום כלכלי של הפרט. זכות זו מתנגשת עם מטרות חברתיות כמו למשל צמצום פערים בין קבוצות שונות בחברה. כדי לפתור את הבעיות של התנגשות בין הזכויות צריך לעשות שקלול ואיזון בין הזכויות, כלומר להעמיד את חומרת הפגיעה בזכות אחת מול חומרת הפגיעה בזכות אחרת או בצורך החברתי, ולשקול מהו איזון המאפשר הגנה מרבית על שתי זכויות, תוך פגיעה מעטה ככל האפשר בכל אחת מהן.

התנגשות בין זכויות הן עניין מורכב וקשה להכרעה, הדבר החשוב הוא עצם המודעות לבעייתיות והצורך לשקול ולאזן בין הזכויות כדי להימנע ככל האפשר מפגיעה בהן.

שאלה: האם הייתה מלחמת העולם השנייה נקודת מפנה בהתפתחות זכויות האדם ביחב"ל? הביאו טיעונים שונים לביסוס.

תשובה: עד 1994 לא היה קיים משטר בינ"ל להגנה על זכויות אדם, אך האירועים במחצית הראשונה של המאה ה-20 ובראשם עליית הנאציזם והפשיזם, גרמו לפגיעה נרחבת בזכויות האדם והניעו את הקהילה הבינ"ל לפעול למיסוד משטר זכויות האדם כוללים עקרונות, נורמות, מוסדות ותהליכים של קבלת החלטות ע"י שחקנים בינ"ל שמטרתם לקבוע את המותר והאסור בתחום. המאבק לכינון זכויות האדם כלל מספר דרכים מקבילות ולא דווקא חופפות, ההגנה על זכויות האדם בעולם נסמכת בעיקר על הארגונים הבינממשלתיים ועל הארגונים הלא ממשלתיים:

- **ארגונים בין ממשלתיים:** הקמת מוסדות בינ"ל במסגרת הארגון אומות מאוחדות: כחלק מהמאבק לקידום זכויות האדם ע"י האו"ם, אימץ האו"ם את "ההכרזה האוניברסאלית לזכויות האדם" (1948) ואת שתי האמנות הנגזרות ממנה, שאומצו ב-1966 ונכנסו לתוקף ב-1976:

א. **האמנה הבינ"ל בדבר זכויות אזרחיות ופוליטיות**
ב. **האמנה הבינ"ל בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות**
הכרזות ואמנות אלו הובילו לכינון של 6 אמנות משנה נוספות ולהקמתן של מוסדות מקצועיים שתפקידם קידום זכויות אדם בהתאם לאמנות השונות:

1. **הקמת הוועדה לזכויות אדם בשנת 1946** שלאחר מכן שינתה את שמה למועצה לזכויות האדם. ועדה זו פעלה עד שנת 2006, ובמקומה הוקמה המועצה לזכויות האדם.

2. **הקמתו של נציב העליון לזכויות האדם**, בשנת 1993 שתוקף סמכותו הינו לקדם את כל זכויות הפוליטיות הכלכליות, התרבותיות והחברתיות ולהגן עליהן, להעניק שירותי יעוץ כספי וטכני בתחום ז"א למדינות שחפצות בכך, לתאם תוכניות חינוך ומדע לציבור. למנוע פגיע בז"א ולהסיר מכשולים המפריעים בקידום ויישום של ז"א.

3. **הקמתו של נציב עליון לפליטים ב-1949**, הפועל במסגרת הוועדה הכלכלית חברתית ומתמקד בסיוע לפליטים באזורי מצוקה שונים בעולם. עיקרי פעילות הארגון- סיוע חירום במזון, תרופות, מגורים. סיוע לממשלה ולארגוני סעד לא ממשלתיים להחזרת הפליטים למקומות מגוריהם במולדתם או ליישובם ולהטמעתם במקום החדש. סיוע לפליטים להעברת רכושן כדי להקל את יישובם מחדש. תיאום בינארגוני, סיוע תפעולי לאיסוף מידע על מספר ועל מצבם של הפליטים.

- **ארגונים לא ממשלתיים:** החל מהמאה ה-19 החלו ארגונים לא ממשלתיים למלא תפקיד חשוב מאד בקידום זכויות אדם, יש הטוענים שהשפעתם על קידום ז"א אף גדולה מאלה של ארגונים ממשלתיים רשמיים. מספר של הארגונים אלה עומד כיום על אלפים ברחבי העולם, הם עוסקים רבות בקידום יומיומי של חשיפת פשעים כנגד האנושות שמבצעים מדינות ואנשים שונים ברחבי העולם. כוחם העיקרי של הארגונים הינה בהיותם ארגונים פרטיים שרואים בפעילותם לקידום הצדק האנושי מטרה נעלה.

פעילות של ארגונים אלה מקיפה את כל הקשת הנושאים העוסקים כיום בקידום זכויות האדם. החל מסוף שנות ה-60 עוברים ארגונים אלה תהליכים אחדים: מעבר מעיסוק בהפצה סטנדרטית בלבד להגנה בפועל על ז"א. מעורבות גדלה והולכת של ארגוני רופאים ואנשי מדע, מעורבות הולכת וגדלה של ארגוני עו"ד, של כנסיות ואנשי כמורה ודאגה גוברת

לעמים נכחדים ומהגרים. להלן מספר ארגונים משמעותיים שעזרו בקידום משטר ז"א בינ"ל:

א. אמנסטי אנטרנשיונל: הוקם ב-1961, כארגון מתנדבים כדי להביא לשחרורם של אסירי מצפון ולהיאבק בתופעות של עינויים. הוא ארגון אפוליטי ובלתי תלוי, הפועל למניעת כמה מן ההפרות החמורות ביותר של ז"א, הוא מבוסס על דמי חבר ותרומות של גורמים פרטיים, ארגון שמהוות ארגון "חושף" והצהרתי, בנוסף מנסה לקדם פעילות של אכיפת זכויות אדם באמצעות מעשים כגון שיגור מכתבים, פקסים לאנשי ממשל לצורך השפעה.

ב. משמר זכויות האדם: ארגון בינ"ל, עצמאי הוקם ב-1978, בעקבות טענתו של ממשל רייגן על כך שהפגיעה בז"א במשטרים ימניים אוטוריטאריים נסבלת יותר מפגיעתם של משטרים שמאלניים טוטאליטאריים, הארגון הוקם במטרה לאמת את הטענה הזו. מטרת הארגון לחשוף הפרות של ז"א ברחבי העולם ולהקיע את האחראים להן באופן פומבי ובדרך זו להעניק כוח למדוכאים ולחייב את המדכאים לתת דין וחשבון על מעשיהם, מתקיים מתרומות.

ג. רופאים ללא גבולות: ארגון הנותן סיוע הומניטארי ללא שיוך דתי או ממשלתי, באותן מדינות שבהן הוא פועל וישנה סכנה לחיי תושבים כתוצאה מאלומות, מגיפות, תזונה לקויה, מחסור בטיפולים רפואיים או אסונות טבע. חוסר שיוך המדינתי-פוליטי של הארגון מותיר אותו כביכול מחוץ לגבולות הדיון הפוליטי בסכסוכים בהם מעורב הארגון.

ד. ארגון עורכי דין לזכויות האדם: פועל מתוך הנחה שקיומו של משטר ז"א בעולם מבוסס על מערכת משפטית יציבה בכל מדינה. הארגון נוסד ב-1978 ומתקיים באמצעות תרומות.

ה. הקמת זורע שיפוטית: מאז סיום מלחמת העולם השנייה ולאורך עשורים רבים עסק האו"ם בהיבטים משפטיים שעניינם שיפוט של מפרי ז"א. העיסוק המשפטי המשמעותי הראשון היה ב-1945 עת הקמתו של בית הדין הצבאי והמיוחד שמקום מושבו בנירנברג שבגרמניה. בית הדין השני שהוקם היה אף הוא בית הדין הצבאי לפשעי מלחמה והוא התמקד בפושעי מלחמה יפנים. שני בתי דין הללו "נועדו להעמיד לשין את המנהיגים ואת מבצעים של פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה-השמדת העם, טיהורים אתניים, רצח, עינויים, טרור, ביזה ושרפה ולהביא לתהליך של השכנת שלום ופיוס"

ארגונים אלה הן דוגמאות ספורות מאד וישנם עוד מספר רב של ארגונים בעלי מטרות דומות.

החל משנות ה-90 חלה התעוררות נוספת מצידו של האו"ם באכיפה המשפטית, החל מתחילת שנות ה-90 הוקמו בתי דין מיוחדים שהוקמו אד הוק לצורך שפיטה של פושעי מלחמה בעקבות אירועי רצח עם שאירעו ברחבי העולם. ציון הדרך המשמעותי ביותר במאבק לקידום זכויות אדם ע"י האו"ם היא הקמתו של הבית הדין הפלילי הבינ"ל בהאג.

לסיכום ניתן לומר שאכן חל מפנה ביחס ז"א לאחר מלחמת העולם שנייה ובעקבות פגיעות בזכויות אדם שחלה בתקופתה, אותו שינוי חל בעזרת הארגונים השונים

שצמחו ועליהם דיברתי קודם, אותם ארגונים שרובם אם לא כולם שמים במטרה נעלה
הגנה על זכויות האדם.

**שאלה: כיצד השפיעה המלחמה הקרה על התפתחות המשטר הבינ"ל של ז"א? מדוע בהתפתחות
זו יש משום השפעה ואיך אפשר להסביר אותה?**

תשובה: בשנות המלחמה הקרה, אינטרסים אסטרטגיים גלובליים ויריבות הבין גושית האפילו בד"כ על שיקולים של זכויות האדם, נושאים של זכויות האדם היה לעתים זוכה למאבק הבין גושי וחלק מהאימות האידיאולוגי והפוליטי, ואם זאת בשנים האלו גם הונחו היסודות העקרוניים- ערכים למשטר הבינ"ל של ז"א ונושא החל לתפוס מקום במדיניות החוץ של מדינות אחדות. את השנים של המלחמה הקרה ניתן לחלק לשתי תקופות משנה שמבחינת חשיבותן של ז"א ביחב"ל והתפתחות המשטר הבינ"ל של ז"א:

1. תקופה ראשונה היא בתחילת המלחמה הקרה עש ראשית שנות ה-70. בעשור הראשון של המלחמה הקרה חלה האטה ביוזמה שראשיתה באימוץ האוניברסאלי של ההכרזה על ז"א אך בשנים שאחר כך נעשה מאמץ בינ"ל נרחב לניסוח הכללים והנורמות למשטר הבינ"ל של ז"א. נוסחו שורה של אמנות שאומצו כמעט אוניברסלית, אומצה גם אמנה אירופאית לז"א (1950) והוקם בית הדין האירופאי לז"א (1958).

2. התקופה השנייה היא מאמצע שנות ה-70 ועד התפרקות ברית המועצות בראשית שנות ה-90, בשנים אלו היו ז"א לגורם משפיע ביחסים בין שתי המעצמות וכן במדיניות החוץ של מדינות אחדות ובייחוד של ארה"ב, האיחוד האירופאי וכמה מחברותיו. בשנים האלה אירעו שני אירועים שהי לציוני דרך – תיקון ג'קסון ואניק לחוק הסחר (1974) והסכמי לסינסקי (1975).

- תיקון ג'קסון ואניק: עיקרו של תיקון איסור להעניק מעמד של מדינה מועדפת ביותר שמשמעותו הקלות בתחום המכסים, אשראי וביטחונות להשקעות, למדינה שכלכלתה אינה כלכלת השוק והאוסרת על אזרחיה להגר או מגבילה את זכותם להגר ע"י הטלת מס הגירה גבוה במיוחד. לאחר שהתקבל התיקון לחוק הסחר בבית הנבחרים בדצמבר 73, החל מו"מ בין תומכי התיקון בקונגרס לבין הממשל על דרישה להנהיג ליברליזציה רבה יותר בהגירת יהודים מברית המועצות. הקונגרס הסכים להסתפק בהצהרה בעל פה או בכתב מצד ברה"מ המביעה נכונות לצמצם את ההגבלות על ההגירה. הממשל ביקש לקבל מהקונגרס סמכות ויתור נשיאותית שתאפשר יישום הסכם הסחר 18 חודשים או יותר. לאחר שהקונגרס יאשר שחלה התקדמות בעניין ההגירה. ב-74 הושגה פשרה שעיקרה הבטחת הממשל שקצב ההגירה מברית המועצות יגבר- כלומר תותר יציאתם של יותר מ-35 אלף יהודים בשנה ופעולות הענישה נגד המבקשים להגר ייפסקו בתמורה להענקת סמכות ויתור לנשיא. השאלה אם תיקון ג'קסון ואניק סייע להגירת יהודי ברה"מ או פעל לרעתה שנוייה במחלוקת, היו אשר טענו העלייה במספר היהודים שהיגרו מברה"מ הושגה בזכות מדיניות הדיפלומטיה השקטה של הבית הלבן והתיקון באותם שנים גרם לירידת מהגרים יהודיים, מכיוון שהעמיד במבוכה את הסובייטים שהציגו בגלוי את הקשר בין הסחר לבין מדיניות הגירה שלהם. יש הטוענים שתיקון זה מילא דווקא תפקיד מכריעה ביציאתם של יהודים ולירידה בהגירה באותם שנים ולהתנערות הסובייטית הפומבית מכל הסכמה בעניין זה היו סיבות אחרות – תיקון סטיבנסון שצמצם את התיקון ג'קסון, מעמד הדטנט והחשש של הסובייטים מפני בריחת מוחות. אין הסבר אחד ברור לשינוי שחל במספר היהודים שהורשו להגר מברה"מ וקרוב לוודאי שנבע משיקולים שונים, תערובת של שימויים שהסובייטים ביקשו ליצור ואינטרסים ממשיים ביחס עם ארה"ב. ואולם אין ספק לגבי חשיבות התיקון בנושא ז"א ביחסים שבין שתי המדינות והשלכותיו בטווח

הארוך ובייחוד בחשיבות שיש "בראשוניותו": בפעם הראשונה בהיסטוריה של היחסים בין שתי המעצמות היה מצב זכויות האדם בברה"מ- אמנם רק בהיבט אחד שלו הגירת היהודים- נושא לדיון ולמיקוח.

- הסכמי הליסינסקי: נחתמו ב-1975 על ידי 35 מדינות, הסכמים אלו היו פרי מאמציה של ברית המועצות במשך 30 שנה לזכות בהכרה נשמרת של המערב בגבולותיה באירופה שנקבעו לאחר מלחמת העולם השנייה ובליגיטימציה לשלטונה במזרח אירופה. בתמורה עמד המערב על עיקרון של זכויות האדם בכללן תנועה חופשית יותר של בני"א וזרימה של רעיונות אל מחוץ לתחומה.

- בהסכמי הליסינסקי ארבע חלקים עיקריים. השלושה הראשוניים המכונים בלשון לא רשמית "סלים" עוסקים בשאלות הקשורות בביטחון באירופה, בשיתוף פעולה כלכלי, מדעי וטכנולוגי ובזכויות האדם. החלק הרביעי הוא מעקב. חשיבות ההיסטורית של ההסכם היא רבה ועל אף הקביעה שלא היה בבחינת האמנה מחייבת, היא השפיעה ישירות על נושא ז"א.

אחד ההוכחות לדגש על ז"א בהסכמים אלו היא סעיף 7 בהסכם אשר בא לידי ביטוי בסל ראשון, הוא דן בכיבוש ז"א ובחירויות יסוד. עיקריו הם:

א. המדינות המשתתפות יכבדו ז"א וחירויות יסוד ובהן חופש המחשבה, ההכרה הדת או האמונה ללא הבדל גזע מין דת או שפה.

ב. המדינות יקדמו ויעודדו זכויות אזרחיות, פוליטיות כלכליות חברתיות ותרבותיות וזכויות של מיעוטים. בסעיף זה גם נקבע שהמדינות ינהגו לפי עקרונות שבמגילת האו"ם ובהכרזה האוניברסאלית של ז"א. מנקודת מבט של ההגנה על זכויות האדם- יש בסעיף הזה הסכמה מפורשת ומפורטת על עקרונות זכויות האדם החשובים והבסיסיים ובמערב אכן ראו בו את ההישג החשוב ביותר.

הסכמי הליסינסקי הקנו לנושא ז"א מעמד של עקרון היסוד המסדיר יחסים בין המדינות ובייחוד בים שתי המעצמות, לא רק קשרי מסחר וחילופי תרבות אלא גם הגנה על החירויות יסוד של האדם. סו הייתה הפעם הראשונה שזכויות האדם הוכרו רשמית בהסכם בינ"ל. יתר על כן ההסכם סלל את הדרך בפני בני"א ברחבי אירופה להעלות את בעיית זכויות האדם כנושא לגיטימי לדיון בינ"ל ואפשר למערב להפעיל לחץ נמשך בנושאים אלו.

הסכמי לסינסקי הוא הסכם בינ"ל היחיד המתנה שיתוף פעולה בינ"ל בנושאים כלכליים וביטחוניים בכיבוד זכויות האדם המאפשר לאזרחים פרטיים לדעת את זכויותיהם ולפעול להשגתן, כלומר לפקח על ממשלותיהם ולתבוע מהם למלא את סעיפיו. לכל אחד מעניינים העיקריים שפילגו את אירופה בין מזרח למערב- זכויות אדם, פיתוח כלכלי וביטחון צבאי, יש חשיבות שווה כדי להביא ליתר שיתוף פעולה באירופה. במילים אחרות בשל הזיקה בין זכויות האדם לבין עניינים כלכליים וביטחוניים נוצרה כאן מעין "עסקת חילופין" בין המחויבות בנושאים של זכויות אדם למחויבות בנושאים אחרים.

בכל תקופת המלחמה הקרה ובייחוד לאחר חתימה על הסכמי לסינסקי ותיקון ג'קסון ואניק אנחנו נוכחים בפני התקדמות נושא ז"א חל מפנה במדינות גדולות בהיבטם על ז"א במתן יחס לז"א והעלתם לדיון בינלאומי והכרה בינלאומית בייחוד במדינות שטרם תקופה של מלחמה הקרה לא היו מודעים לחשיבות ז"א או שפשוט לא ייחסו חשיבות לכך במלחמה הקרה ראינו תפנית בכל הקשור לזכויות האדם.

שאלה: מה ייחודו של בית הדין הפלילי הבינ"ל (ICC) בהשוואה לבתי דין המיוחדים לפשעי מלחמה ?

תשובה : בית הדין המיוחד הראשון הוקם בשנת 1945, בתום מלחמת העולם השנייה, בנירנברג שבגרמניה ע"י בעלות הברית המנצחות. זה היה בית הדין הצבאי בינלאומי שנשפטו בו פושעי מלחמה נאצים. בית הדין השני שהוקם היה אף הוא בית דין הצבאי לפושעי מלחמה והוא התמקד בפשעי מלחמה יפנים. שני בתי הדין הללו נועדו להעמיד לדין את המנהיגים ואת המבצעים של פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה- השמדת העם, טיהור אתני, רצח, עינויים, טרור, ביזה ושרפה ולהביא לתהליך של השכנת שלום ופיוס.

החל משנות ה-90 חלה התעוררות נוספת מצידו באכיפה משפטית, מראשית שנות ה-90 החלו לפעול בתי דין מיוחדים שהוקמו אד הוק כדי לשפוט פושעי מלחמה בעקבות אירועי רצח עם שאירעו ברחבי העולם כגון יוגוסלביה, רואנדה, סירה, טנזניה.

ביולי 2003 החל לפעול בית הדין הפלילי הבינלאומי במקום מושבו בהאג, השפעתו של בית הדין נוגעת בשלושה תחומים :

א. לבית הדין הפלילי יש סמכות לשפוט כל אדם המבצע עבירות חמורות נגד האנושות ופשעי מלחמה- מנהיגים חיילים ואזרחיים פשוטים שביצעו פשעי מלחמה. באמצעות סמכות זו, בית הדין מהווה כוח ההרתעה בינלאומי וכן מהווה בסיס להיווצרותם של חוקים אוניברסאליים לעניין זכויות אדם.

ב. התפתחות המשטר הבינלאומי של זכויות אדם- הקמתו של המוסד קבוע לשפיטה ולהענישה של "עברייני זכויות אדם" הוא שלב חשוב בהפיכת המשטר הבינלאומי למשטר אוכף.

- ג. הקמת בית הדין הבינלאומי אומנם מהווה התפתחות חשובה בהיבטים אוניברסאליים, אך מהווה פגיעה והגבלה לריבונויות המדינות החברות בבית דין זה וסמכות שיפוטית "גבוהה" מהסמכות השיפוטית המקומית.
- לבית הדין סמכות שיפוטית בדיון בעבירות, בתנאי שהן עומדות בשלושה תנאים מצטברים :
1. המדינה שבתחומה בוצע הפשע, אשררה את חוקת בית הדין.
 2. המדינה שהנאשם הוא אזרח שלה, אשררה את חוקת בית הדין.
 3. המדינה שבתחומה בוצע הפשע, נתנה הסכמתה להפעלת בית הדין במקרה המסוים הזה.
 4. המדינה שהנאשם הוא אזרח שלה, נתנה הסכמתה, להפעלת בית הדין במקרה המסוים הזה.
 5. מועצת הביטחון החליטה להעביר את הפשע לשפיטה בבית הדין.
- לשאלה מה החידוש בבית הדין הפלילי הבינלאומי מספר תשובות :
- עד כה הוקמו כמה בית דין מיוחדים ששפטו במקרים מיוחדים פשעים נגד האנושות ופשעי מלחמה, של הנאצים במלחת העולם השנייה ובית הדין המיוחד שדן בפשעי מלחמה ביוגוסלביה. החידוש בבית הדין הפלילי הוא גוף משפטי קבוע שתפקידו לטפל בנושאים פליליים בינלאומיים. בית הדין הקבוע יבטל את הצורך בהקמת בית דין מיוחדים בעתיד.
 - חידוש נוסף של בית הדין הפלילי הבינלאומי הוא שבסמכותו לשפוט גם יחידים : אזרחים או אנשי צבא ואף ראשי שלטון. הנשפטים יישפטו כיחידים ולא כנציגי מדינותיהם וישאו באחריות אישית למעשיהם אם ימצאו אשמים.

שאלה: מהם היתרונות והחסרונות של מדינות וארגונים בין ממשלתיים בקידום זכויות האדם בהשוואה לארגוני זכויות האדם לא ממשלתיים?

תשובה: ההגנה על זכויות האדם בעולם נסמכת בעיקר על ארגונים הבין ממשלתיים ועל ארגונים הלא ממשלתיים. יש אינספור ארגונים שהוקמו בעשורים האחרונים ופועלים בנושא של קידום זכויות אדם. תחילה יש לסווג ארגונים אלה לשתי קטגוריות, ארגונים בין ממשלתיים וארגונים לא ממשלתיים.

ארגונים לא ממשלתיים הם ארגונים עצמאיים, אשר פועלים לקידום נושאים רבים ביניהם זכויות האדם. הם מהווים חלק חיוני בכל משטר של זכויות אדם, כמו גם לקידומן, יישומם ואכיפתן. הם מעוררים, ממריצים ומפיצים את המסר של זכויות אדם ומגייסים לו תמיכה, בהיותם מגוונים ופועלים באופן עצמאי, הם יכולים לקדם במהירות ובנחישות מגוון של נושאים, הרבה יותר מאשר ארגונים בין ממשלתיים שהם יותר בירוקראטיים ונתונים למגבלות פוליטיות. מטרותיהם של ארגונים לא ממשלתיים משתנות בהתאם לסדר עדיפות ולשיטות הפעולה שלהם.

יש לציין שקיים מגוון הולך ומתרחב של ארגוני זכויות אדם לא ממשלתיים, פעילותיהם מתמקדות בראש ובראשונה בהכנת דוחות על הפרת זכויות אדם מסוימות במדינות מסוימות, אותם ארגונים אחראים על הפצת אותם דוחות כלפי חוץ והפצת מידע על הפרת זכויות במדינות שונות בדרכים שונות כגון תקשורת.

בעזרת המידע והדוחות שאוספים הם מנסים להפעיל לחץ על אותן מדינות אשר מפרות זכויות אדם, ארגונים אלו מאירים באור גדול חריגות ופגיעות בזכויות האדם. ארגוני זכויות אדם לא ממשלתיים בתוך מדינות הם אלו שקוראים לסדר את הממשלות ומחייבים אותן להכניס שיקולי זכויות האדם לקו מדיניות ותוכניות שגובשו. ארגונים לא ממשלתיים מנסים בעצם להציף את נושא זכויות האדם והפרתם לעיני עולם כולו ומנסים לשמור על אי הפרה של זכויות אדם. ניתן אף לומר שארגונים אלו דומים "לכלבי שמירה" של מדינות ברחבי העולם על תפקודם ושמירתם של זכויות האדם. כמו כן כוחם של ארגונים אלה הינם בהיותם ארגונים פרטיים שרואים בפעילותם לקידום הצדק האנושי מטרה נעלה. בין הארגונים אלו ניתן למצוא את הארגונים כמו "אמנסטי", "רופאים ללא גבולות", ארגון עורכי דין לזכויות אדם וכוד רבים.

במקביל לארגונים לא ממשלתיים ישנם ארגונים ממשלתיים. ארגונים ממשלתיים פועלים החל ממאה ה-19, בתחילת דרכם נושאי הטיפול שלהם היו מקצועיים אשר חרגו מתחומי מדינה בודדות, במאה ה-20 הורחבו סמכותיהם לנושאים פחות טכניים (כגון: בריאות וחינוך), עד כי הגיעו לכדי פעילות בנושאים מדיניים מובהקים. ארגונים בין ממשלתיים פועלים תחת האו"ם, הם ארגונים גדולים וותיקים כמו נציב העליון לזכויות האדם, הנציב העליון לפלטים וכד'. ארגונים בין ממשלתיים מוקמים ע"י המדינות שהקימו אותו מבחינת יעדים וסמכות משפטית. פעולתו הינה בינלאומית ולא לאומית בלבד והוא אינו כפוף משפטית למדינה כלשהי. ארגונים בין ממשלתיים פועלים רבות בכדי לתמוך במיליוני אנשים ומעניקים עזרה ברחבי העולם, מה עוד שלארגונים אלו יש חלק נכבד בהבאת נושא זכויות האדם למרכז הדיון הבינלאומי.

פעילות באמצעות ארגונים בין ממשלתיים, פעילות באמצעות ארגונים לא ממשלתיים הובילו ללא ספק לשינוי משמעותי במשטר זכויות האדם במהלך המחצית השנייה של המאה ה-20. הקמת המוסדות הבין ממשלתיים והשתלבותם של ארגונים הלא ממשלתיים הובילו לעליית כוחם של הכוחות שפעלו לקידום זכויות האדם בעולם. ארגונים אלה ביחד או לחוד יצרו מצב חדש עבור ממשלים שונים בעולם וזאת בכך שהפעילו לחץ שלא היה מוכר בעבר לאותם ממשלות ודעת קהל, דבר אשר הוביל לחקיקת חוקים ותקנות חדשות לצמצום ופגיעה בזכויות האדם.

אך למרות עליית כוחם של הכוחות הפועלים לחיזוק משטר זכויות האדם ועל ההישגים הלא מעטים שהושגו בזכות הארגונים אלו, עדיין ניתן לומר שהתמונה לא מושלמת וקיימים חסרונות ופערים בין המציאות הקיימת לבין המטרות השונות והיעדים של הארגונים. לדבריו של הופמן "מעל לכל בולטת חולשתם של מנגנוני אכיפה, למשל יישומה של האמנה הכלכלית וחברתית נותר במידה רבה

בידי המדינות שחתמו עליה. הליכי הגשת התלונות על הפרות זכויות נותר בעיקרו בידי מדינות ולא יחידים וגופים בינלאומיים שונים חסרים סמכות ואכיפה."

המצב הוא אינו "אשמתם" בלעדית של המוסדות הבינלאומיים שנועדו לאכוף את סדר של משטר זכויות האדם, אלא זוהי "אשמתן" של מדינות עצמן שחוששות מפני עליית כוחו של משטר שכזה: "הרעיון של זכויות אדם הוא רעיון חתרני ומסוכן עבור משטרים רבים בימינו משתי סיבות. הראשונה היא שבמבט ראשון הוא מעמיד פנים כלא מהפכני, וכך הוא גם נראה בתחילה. החוק הבינלאומי אינו דורש ממשטרים שונים להפסיק להיות קומוניסטיים, קפיטליסטיים וכו', הם רק מתבקשים להציג או לכבד זכויות מסוימות, להם הם התחייבו בחוקה או חתמו באמנות שונות, איך אילו זכויות אלה היו ניתנות בפועל, היה משתנה ללא היכר אופיו של המשטר."

בשל חששן של מדינות מהתחזקות כוחם של ארגונים בינלאומיים ניסו ומנסות המדינות להשפיע על קבלת ההחלטות ועל חוות הדעת שמתקבלות בוועידות השונות לזכויות האדם של האו"ם. אך לא רק אינטרסים חיצוניים משפיעים על מידת יעילותם של ארגונים אלה, בשל היותם ארגונים הממומנים ע"י כספים ציבוריים, הרי שדינם לפעול במבנה בירוקראטי הדורש קבלת אישורים והתחשבות בכל צד שנוגע למימון הפעילות שאותה מעוניין הארגון לבצע, מבנה זה פוגע בגמישות הארגון וכפועל יוצא גורם לסרבול ולירידה באפקטיביות הפעולה שאותה היא מבצעה.

גם הארגונים הלא ממשלתיים סובלים מבעיות שפוגעות באפקטיביות פעילותן, בשל היותם ארגונים הממומנים באמצעות אנשים פרטיים, קרנות וחברות מסחריות, הרי שהם חשופים ללחץ מצד גורמים אינטרסנטיים הממנים את פעילות הארגון. מרבית הארגונים עסוקים רבות בהישרדות בשל מקורות מימון מוגבלים, אך הם חדורי מוטיבציה ובעלי יכולת לבצע משימה בזמן נתון ובמהירות גבוהה, הדוגמה הטובה לכך היא ארגון אמנסטי אשר עומדת לרשות יכולת לגייס אלפים מחבריו ברחבי עולם תוך 48 שעות.

כמות הארגונים היא גדולה מאוד, הביזור והפיזור של ארגונים ברחבי העולם מחליש את כוחם, עם זאת כאשר מספר ארגונים מחליטים לפעול יחדיו לטובת מטרות משותפות, יכולתם להשפיע ולצור לחץ על ממשלות הוא גבוה מאוד.

ניתן לומר שארגונים לא ממשלתיים נוגעים פחות בפוליטיזציה לעומת הארגונים הבין ממשלתיים ולכן יעילותן גבוהה. אך למאות הטענה ניתן למצוא גם ארגוני זכויות אדם שאינם ניטרליים, עצם זה שהם אינם כפופים לאינטרסים של מדינות הם יכולים לקדם עמדה של צד כלשהו במאבק הציבורי, כלומר עומדת ביכולתם אפשרות לקדם אידיאולוגיה ברורה ואף פוליטית בהתאם לצד שאותו הם מייצגים במאבק ובו הם תומכים. לצד ההזדמנויות וההשפעה שהאגודה משיגה באמצעות ההון שברשותה ובאמצעות מקומה במרחב החברתי, היא חייבת על מנת לשמר את כוחה, לנקוט צעדים שפוגעים לעתים במאבק אוניברסאלי למען זכויות האדם. מנהיגים של אותם ארגונים הלא ממשלתיים מהווים גם נקודת חוזקה וגם נקודת חולשה, בקרב חברי ההנהלה של ארגונים לעתים עומדים אנשי ציבור ידועים כגון שופטים בדימוס, אנשי אקדמיה, פוליטיקאים לשעבר וכו', דבר אשר יכול לסייע לארגונים לא ממשלתיים בקבלת תשומת לב תקשורתית וכן בגיוס תמיכה כלכלית הדוגמה הטובה היא "אגודה לזכויות האזרח" אשר רוב נשיאי האגודה אם לא כולם היו אנשי ציבור ידועים, אך מנגד היתרון של כך ישנו גם חסרון, "כל עוד מיקומה של האגודה במרחב החברתי מוך למוסדות הממשלתיים יש לשער שתהליך "הפקידותיזציה" המתרחש בארגון הזכויות דומה לתהליך המתרחש במשרדים ממשלתיים... לכן השאלה החשובה אינה מידת מעורבותם של יחידים מסוימים במדינות הפוגעות בזכויות או אדישותם כלפיה, אלא אם תהליך "הפקידותיזציה"

שבורדייה מתאר וסמיכות בין האגודה למוסדות ממשלתיים עלולים להשפיע לרעה על סדרי העדיפויות של ארגונים לא ממשלתיים לזכויות האדם. לסיכום, עד כה נוכחנו לראות מהם ארגונים ממשלתיים וארגונים לא ממשלתיים, את תרומתם לקידום זכויות האדם אך יחד עם זאת חשוב להדגיש כי אין הם טהורים והם בעלי חסרונות כפי שצינתי במהלך תשובתי.

שאלה: ארגונים של זכויות האדם: מניעים רבי כוח לקידום זכויות אדם או קישוט להשקט מצפון?

תשובה: שני סוגי ארגונים עוסקים בהגנה על ז"א – ארגונים בין ממשלתיים וארגונים לא ממשלתיים. ברחבי העולם פועלים אלפי ארגונים לא ממשלתיים- מדינתיים ובינ"ל באופן ישיר ועקיף למען ז"א. לפעילותם תפקיד חשוב בעיצוב המשטר הבינ"ל של ז"א והשפעתם לעתים מכרעת. בשנות ה-60 וה-70 של מאה ה-20 החלו לקום בארה"ב ולאחר מכן במקומות אחרים ארגונים לא ממשלתיים ששמו להם למטרה להבטיח את השמירה על זכויות האדם בשל קושי שבהשראת השמירה על ז"א בידי המדינה, המאבקים לשמירה על ז"א החלו בדרישה של אזרחים אמריקאים

שחורים (אפרו אמריקאים) להשוות את זכויותיהם לאלו של האזרחים הלבנים, את המאבק הוביל הכומר לוטר קינג שהקים את התנועה לזכויות האזרח שנאבקה ועדיין נאבקת על קיום זכויות אלו. לאור הצלחתה של התנועה האמריקנית לזכויות האזרחי כמו ארגונים לא ממשלתיים רבים נוספים, שהציבו לעצמם כמטרה את השמירה על הזכויות האזרח בין אם בארצם שלהם או בצורה בינ"ל. אחד הבולטים מהארגונים הוא אמנסטי אינטרשיונל. גם בישראל קיימים מספר ארגונים של ז"א. בעקבות האגודה לזכויות האזרח שהוקמה ב-1972 ושעסקה במכלול זכויות אדם, החלו לקום מאמצע שנות ה-80 של מאה ה-20 מספר גדול של ארגוני ז"א. לכאורה גם ארגונים בינ"ל וגם ארגוני אל"מ מציבים לעצמם מטרות חשובות בקידום ז"א והגנה עליהם ע"י פרסום מעשים במדינות שונות נגד האזרחים, קידום מודעות בעזרת כל סוגי תקשורת על מצבים הומניטריים הקשים שבהם נמצאות המדינות, עזרה ממשית לאזרחים הנפגעים כמו ארגון רופאים ללא גבולות אשר מגיעים למקומות אסון ומנסות לשקם או לעזור לנפגעי אסון, ארגון כגון אמנסטי אשר מנסה לקדם ולפרסם את הנעשה בכל רחבי העולם כנגד זכויות האדם כגון טיבטים אשר סובלים מהתעללות מטעמי סין מיעוטים שונים בסין אשר נקלעים לבתי כלא ללא משפט צדק מוצאים להורג ואיברם נמכרים ברחבי עולם להשתלות, מדינות אפריקה כגון רצח והשמדה בדארפור. ארגונים שונים מנסים לקדם את הנושאים האלה לשורה של נושאים מרכזיים שעומדים על הפרק אצל מדינות בעלי השפעה. אך השאלה המרכזית האם אותה פעילות של ארגונים הם טהורים ומהווים מנועים רבי עוצמה לקידום ז"א או מהווים קישוט להשקטת מצפון. על פעילות הארגונים ניתן לציין מספר ביקורות העולות כנגד: רוב הביקורות התרכזו בעיקר על צביעות והטיה פוליטית:

- ארגוני זכויות אדם יכולים לפעול ולבצע מעקב אחרי שמירת זכויות האדם במדינות דמוקרטיות. במדינות דיקטטוריות ארגוני זכויות האדם אינם יכולים לפעול מאחר שהמשטרה החשאית תעצור אותם ולכן הם לא יכולים לדווח ממקור ראשון על הפרת זכויות אדם וזוועות שמתבצעות במדינות אלה. התוצאה של מצב זה הוא שארגוני זכויות אדם הבינ"ל מפנים את עיקר הביקורת שלהם כלפי מדינות דמוקרטיות והעוולות שהן מבצעות, בעוד שהמדינה תחת משטר דיקטטורי שמבצעות עוולות בהיקפים גדולים יותר כמעט שלא מופיעות בביקורות או בדוחות של ארגוני ז"א.
- הטיה פוליטית: ישנה טענה שחלק מארגוני ז"א הבינלאומיים מוטים פוליטית, למשל נגד ישראל או ארה"ב. המבקרים מביאים למשל דוגמה את אמנסטי שפרסמה הרבה יותר דוחות כנגד ישראל מאשר דוחות על רצח העם בדארפור, סודאן או על טבח בקמבודיה. דוגמה נוספת היא ג'וי סטורק HRW שכתב מספר דוחות חריפים כנגד ישראל ונחשף שבעבר תמך בחיסולה ואף חתם על מכתב המגדיר את הטבח הספורטאים במינכן (1972) "כפעולה מוסרית".
- הטיה פוליטית יכולות גם לנבוע מבפנים, לעתים פעילות בתוך הארגון לזכויות האדם הם שופטים, פוליטיקאים או אנשי ציבור ידועים אחרים אשר בתום כהונתם בתפקידים ציבוריים מתחילים "משמרת שנייה שלהם" הם נכנסים לארגונים כבר עם אג'נדה והשקפות מובנות, דבר אשר יכול להשפעה על אופן הנהגתם של ארגונים. דבר אשר יכול גם להשפיעה על תמיכת הקהל באותם ארגונים שבראשם עומדים דמויות ציבוריות לשעבר דבר אשר יכול למשוך או לדחות את התמיכה וההכרה בארגון לטוב ולרע.
- אי דיוק והטעויות: כנגד מספר ארגונים של ז"א ישנה ביקורת שהם מציגים נתונים ודוחות מסולפים ומלאים בטעויות לעתים כדי לשרת אג'נדה פוליטית, לדוגמה פרסומים ומחקרים

שהארגון "בצלם" וארגוני זכויות אדם פלסטיניים מסווגים פעמים רבות כמושים ופעילי טרור שנהרגו ע"י ישראל "כאזרחים שלא נטלו חלק בלחימה" לסיכום העניין, אני ירשה לעצמי להביא את דעתי בנושא לאחר שהצגתי את שני הצדדים של הארגונים ותרומתם, הנני מסכימה שישנם הרבה ארגונים קטנים או גדולים ממשלתיים או לא ממשלתיים אשר עושים מאמצים רבים לקידום זכויות אדם ומניעת הפרת ז"א והאזרח ברחבי העולם, אך לצערי הרב וזאת לאחר שנחשפתי למידע רב על התרחש ברחבי העולם הנני נוכחות לגלות שבחלק מהקרים ארגוני ז"א הם לא מספיקים לשינוי או מהווים גורם המונע את הפרות של ז"א שהרי הפרות ז"א עדיין ממשיכות בטיבט ע"י הסינים, בדארפור, עדיין ממשיכים מארים מטעמי מצפון בסין, אשר לא זוכים להליכים משפטיים ומוצאים להורג אכזרי למטרת סחר באיבריהם ברחבי העולם, רצח עם ברואנדה שהתרחש כנגד עניי העולם ממש לא מזמן וזאת אחרי זוועות שהעולם כבר חווה בעבר – השואה. לצערי אינני רואה בארגונים מנועים רבי כוח לקידום ז"א ולא דווקא כי הנני מאשימה רק את התנהלותם של הארגונים שהרי ברטר לי שמדינות מהוות שחקן מאד משמעותי ומכריעה בנעשה בתחום של מדינה עצמה וברחבי עולם ומדינות אחרות וכנגד מעצמות על כמו סין למשל, ארגונים לקידום ז"א הם בעלי כוח מנמלי ולעתים מהווים רק קישוט להשקטת מצפון.

שאלה: בשנותיה הראשונות הייתה ישראל אחת המדינות הפעילות ביותר בגיבוש האמנות הבינ"ל בכלל ובמיוחד אמנות העוסקות בזכויות האדם דוגמת האמנת הפליטים הבינ"ל. מה היו לדעתך הסיבות למעורבות זו באתן שנים?

תשובה: ישראל היא דמוקרטיה פרלמנטאית, עם מערכת משפט עצמית ועיתונות חופשית האמורות להבטיח את הזכויות האדם ולהגן עליהן. על אף בעיות הביטחון שהיא נאלצת להתמודד איתן וליקויי שראוי לתקנם. להערכתם של ארגונים בינלאומיים לזכויות האדם וגם של מבקריה מבית, התמונה הכללית היא חיובית: "ישראל עומדת בצורה סבירה במבחן של שמירה על זכויות האדם, היא יכולה להשתבח בהישגים ניכרים בהגנה על זכויות האדם אף על פי שאין לה חוקה ואין לה היסטוריה של מאבק על זכויות אדם. מובן שקיימים ליקויים שניתן לתקנם, אולם המצב בכללו אינו גרוע יותר מאשר במדינות מערביות דמוקרטיות אחרות.

מדינת ישראל בתחילת דרכה הייתה ידוע במעורבותה בקידום זכויות האדם וגיבוש אמנות בינלאומיים בכלל ולכך ישנם מספר סיבות, היבטים ושיקולים מצידה.

נתחיל מהקמתה של מדינת ישראל, הרעיון המרכזי שהתבססה מדינת ישראל היא המסורת היהודית המדברת על היותם של היהודים "העם ובחר" שנועד לדבוק במוסר ולהיות אור לגויים, כהיסטוריה היהודית הרצופה, דיכוי ורדיפות ששיאן השמדת יהודי אירופה במלחמת העולם השנייה, מעוררת בעולם ציפייה שהמדינה היהודית, יותר מעמים אחרים, תהיה רגישה לעוולות ולפגיעה בזכויות אדם. ציפיות אלו יכולים לשמש כגורם מניעה ולהוות סיבה לקידום זכויות האדם ומעורבותה באמנות הבינלאומיות בנושא זכויות האדם.

רגישות זו בא לידי ביטוי בחתימה ואשרורה של אמנת פליטים שנחתמה בשנת 1951 במטרה להבטיח הגנה לאנשים הנרדפים בארצותיהם שנאלצו לברוח כדי להציל את נפשם. מספרם העצום של פליטים ברחבי אירופה ובהם יהודים ניצולי שואה, שלרובם לא היה לאן לחזור, המחיש ביתר עוז את הצורך בגיבושה של אמנה בינלאומית שמטרתה להבטיח הגנה לאנשים נרדפים- הפליטים. מדינת ישראל וארגונים יהודיים היו מערבים באופן פעיל בניסוח האמנה וזאת בשל הקשר ההדוק בין האמנה לבי מצבם של יהודי אירופה בשנים שקדמו לשואה במהלכה ובסיומה.

השפעה ניכרת נובעת גם מצידה של ארצות הברית. מדינת ישראל הוקמה בלי חוקה ובלי מגילת זכויות להבדיל מארצות הברית, שבה החוקה ומגילת הזכויות הן הבסיס ועמוד התווך של ההגנה על זכויות האדם, הן מגדירות במפורש את זכויות האזרח וכל סטייה מהן מאפשרת לפנות לבית משפט העליון שהוא הפרש והמגן על החוקה מפני עריצות השלטון. את הפער הזה מדינת ישראל משלימה בעזרת בית משפט העליון, שמשמש כמגן על זכויות האדם בשורה של החלטות שיצרו מעין "מגילת זכויות אדם שיפוטיות". השפעה נוספת ניתן לראות גם מצידו של יועץ משפטי לממשלה שחוות דעתו המשפטית מחייבת את הממשלה.

עם מעבר באסכולת זמן של מדינת ישראל משנת הקמתה לשנות ה-90, נחשף להתפתחות חשובה גם מבחינה החוקתית שלה יש השפעה רבה על נושא זכויות האדם בישראל- הכנסת קיבלה חוקי יסוד בתחום זכויות האדם: *כבוד האדם וחירותו וחופש העסוק*. מעמדם של חוקים אלו עולים על מעמדו של חוק רגיל ועפ"י פרשנות בית המשפט העליון החוקים האלה מבטיחים את חופש הדת, הביטוי והתנועה, ואוסרים על אפליה על רגע גזע, דת מין או ארץ מוצא.

בנוסף לקבלת חוקי יסוד בכנסת במהלך שנות ה-90 ישראל מצטרפת לכל אמנות זכויות האדם, כבר בשנת 1991 אשררה ישראל חמש אמנות חשובות ובכך השלימה את הצטרפותה לכל אמנות העיקריות בתחום זכויות האדם. הטמנות אושררו הן שתי הטמנות הבסיסיות בדבר זכויות פוליטיות ואזרחיות וזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, האמנה נגד העינויים, האמנה בדבר זכויות הילד והאמנה הנוגעת לזכויות הנשים. משמעות האשרור היא שהמדינה החתומה מתחייבת להתאים את החוק שהיא מחוקקת לאותן אמנות.

גם לפן הומניטארי ניכרת השפעה על התנהגות מדינת ישראל, סיועה לארצות מתפתחות, בעיקר אפריקה, ובייחוד בתחום החקלאות והרפואה, פעילות זו בא לידי ביטוי בעזרת המחלקה לשיתוף פעולה בין לאומי במשרד החוץ- מש"ב. באופן מיוחד התרכזה פעילות מש"ב בסיוע בהתמודדות עם מחסור במים, במזון ובאדמות פוריות, עם בערות, מגפות ומחלות מדבקות. על תחומים אלה נוספו בשנים האחרונות חינוך לדמוקרטיה, מעמד האישה, יזמות עסקית, איכות הסביבה ואנרגיה סולרית. מאז הקמתה למדו רבבות משתלמים מרחבי העולם בקורסים שונים של המחלקה בישראל וכמספר הזה עברו קורסי הדרכה במדינותיהם. אלפי ישראלים נשלחו לפרקי זמן שונים

לסייע למדינות שונות. בעיניהן של רבות מהמדינות בעולם השלישי הייתה ישראל מופת לדמוקרטיה קטנה, צעירה ומתפתחת ומודל לחיקוי, הסיוע והייעוץ הישראלי באמצעות המחלקה לשיתוף הבינלאומי, הניבו גם פירות מדיניים והרחיבה את מעגל התמיכה הבינלאומי.

נוסף על פעילותה השוטפת של ישראל עם מש"ב, בולטת ישראל בסיוע שהיא משיטה למדינות ולעמים שונים במצבים של מצוקה ולאחר אסונות טבע. כמעט בכל מצב של אסון ישראל מסייעת בדרך כלשהי. היקף הסיוע קטן בדרך כלל ולעתים סמלי בלבד, אבל בהתחשב במשאביה הסיוע הזה בולט לעומת מדינות אחרות וערכו הסגולי לעתים רב, שהרי מדינת ישראל היא מדינה קטנה ומאוימת והסיוע לאחרים במצוקה עשוי להגדיל את סיכוייה לקבל סיוע במצוקתה, התמיכה בחלש מתבררת כהשקעה טובה כשהוא מגיעה לשלטון, תמיכתה במשטרים דמוקרטיים מחזקת את היציבות בעולם החשובה לישראל.

לסיכום העניין, ניתן לומר שהתערבותה של מדינת ישראל בגיבוש אמנות בינלאומיות בכלל והאמנות העוסקות בזכויות האדם מושפעת ממספר גורמים והיבטים, בהיבט ההומניטארי, בהיבט הפנים מדינתי ובהיבט של מדיניות חוץ, כמו כן ניתן אף לומר שבחלק מהמקרים ההתערבות הזו נבע מאינטרסים ותמורות אשר עומדים בקנה אחד עם אינטרסים של מדינת ישראל.

שאלה: מה קרה לעמדת ישראל כלפי אמנות וגופים בינלאומיים בכלל (לדוגמה בית דין הפלילי הבינלאומי וועדת הבדיקה שמינה האו"ם בראשות השופט גולדסטון למלחמה בעזה בשנת 2008), וכלפי אמנת הפליטים בפרט? מהן לדעתך ולדעת מעצבי המדיניות בישראל הסיבות לשינוי ומהו מאזן חסרונותיו ויתרונותיו?

תשובה: ישראל בדומה למדינות רבות אחרות, משמשת כחלק ממספר אמנות וארגונים בינלאומיים העוסקים בהגנה על זכויות האדם, או לפחות משמשת כתומכת בגיבוש אמנות או גופים בינלאומיים העוסקים בנושא זכויות אדם.

יחד עם זאת ניתן לראות שחל שינוי משמעותי בעמדתה של ישראל כלפי אותן אמנות ואותם גופים בינלאומיים, ניתן אף לומר כי גישתה הפכה להיות שלילית ולעתים כלל לא תואמת את הוראות האמנה או עמדות הגופים הבינלאומיים. שינוי זה ניתן לראות במספר מבחני בוחן ולהסיק מהם הסיבות המרכזיות לשינוי העמדה, יתרונות וחסרונות של אותן עמדות.

למדינת ישראל כמדינת העם היהודי, נודעת באורח טבעי תרומה מהותית לקידום החזון להקמת הערכאה הפלילית הבינלאומית, כבר מאז משפטי נירנברג ראתה המדינה עצמה אחראית לתמוך ברעיון הקמתה של הערכאה פלילית בינלאומית קבועה לשיפוט יחידים והקפידה באמצעות מדינאיה, ובכירה משפטניה, לפעול במסגרת בינלאומית למימוש. ברוח זו פעלו עוד בראשית שנות ה-50 בוועדות השונות שהתכנסו לשם גיבוש טיוטות ראשוניות לחוקת בית הדין הפלילי הבינלאומי. טיוטות אלה הן שהיו נקודות מוצא ובסיס לחוקת בית הדין.

כבר ב-1998 מדינת ישראל הביא אינטרס מיוחד בגיבוש חוקת בית דין בינלאומי נוכח היותו של העם היהודי קורבן של פשע מהנוראים שידועים לאדם-השואה. ברור כי לעם יהודי-לניצולי שואה ולצאצאיהם והנושאים עמם בכל עת צלקות מעשי הזוועה, יש אינטרס ברור וייחודי בייסוד בית הדין שבו יישפטו מבצעי השמדת העם. כך מראשית הדרך ראתה עצמה מדינת ישראל כבעלת אחראיות מוסרית למעקב אחר הקמת בית הדין הבינלאומי הפלילי, אלא שם בלקיחת חלק פעיל מתוך מטרה למנוע חסינות מפני ענישה ולהבטיח רדיפה אחר הצדק והפעולה של בית דין בלי שיהיו בו השפעות פוליטיות וזרות.

למרות כל האמור לעיל עם תום דיוני הוועידה הדיפלומטית ברומא, מדינת ישראל הצביעה נגד אימוץ חוקת בית דין הפלילי. אי החברות של ישראל בבית-הדין נובעת ממה שהיא רואה כפוליטיזציה שלו ושימוש בו כאמצעי ניגוח בישראל. לאור הכללתה של פעילות העברת האוכלוסייה ע"י מעצמה כובשת לשטח הכבוש ברשימת פשעי מלחמה שבסמכות השיפוט של בית הדין. עצם הכללת המעשה כפשע מלחמה חמור, לצד ניסוח העברה, נעשו מניעים פוליטיים תוך ניסיון להעמיד פעילות ההתנחלות בשורה אחת עם פשעי המלחמה החמורים ביותר. מדינת ישראל שתחילה תמכה ברעיון של בית דין הפלילי ובאמנתו שנרחבה בוועידת רומא ב-1998, עדיין לא אשררה את האמנה והסתפקה רק בחתימה על האמנה מבלי לאשררה, בין היתר הדגישה ישראל בהצהרתה כי היא דוחה כל ניסיון לניצול חוקה על דרך הפרשנות למטרות פוליטיות נגד אזרחיה. ניתן לציין כי מדינת ישראל לא היחידה אשר לא אשררה את האמנה ואליה הצטרפה גם ארה"ב אשר הודיע באיגרת רשמית למזכ"ל האו"ם כי היא אינה מתכוונת לאשרר את אמנת רומא ומכאן אין היא רואה את עצמה בעלת מחויבות משפטית כתוצאה מחתימתה. ארה"ב וישראל חוששות מחשיפת חייליהן ומנהיגיהן להליכים משפטיים הנובעים ממניעים פוליטיים.

עם זאת, הימנעות מהצטרפות לאמנה והמגבלות שהטיל על עצמו בית הדין עדיין אינן מספקות הגנה מוחלטת על המדינות הלא-חברות. כאמור, לצד זכות העתירה השמורה למדינה חברה ולמדינות נוספות על בסיס אד הוק, הקנתה אמנת רומא סמכות עתירה גם למועצת הביטחון של האו"ם. במסגרת זו תתאפשר תביעה גם נגד אזרח של מדינה שאינה חברה. עניין זה אין בו כדי לאיים על החברות הקבועות במועצת הביטחון שנמנעו מהצטרפות לבית הדין - ארצות הברית, סין ורוסיה - אלא על מדינות בעלות השפעה קטנה יותר בזירה הבין-לאומית, וביניהן ישראל. מטעם זה, כמו גם מסיבות נוספות, יש חשיבות להתערבות בג"צ ולשפיטות של פעולות הצבא. העובדה כי הליכים משפטיים ממצים מתקיימים בישראל עשויה לפטור את חייליה וקציניה מלעמוד לדין בפורום בין-לאומי, גם על-פי כללי בית הדין הפלילי הבין-לאומי

שינוי עמדה של מדינת ישראל כלפי אמנות וגופים בינלאומיים בא לידי ביטוי גם באי שיתוף פעולה בוועדת בדיקה ע"ש שופט גולדסטון למלחמה בעזה. ועדת גולדסטון-ועדת חקירה הבינלאומי שמינתה מועצת זכויות האדם של האו"ם לבחינת פעולות צה"ל במבצע עופרת יצוקה. מדינת ישראל לא השתתפה באופן רשמי ופעיל בתהליך הבדיקה באיחוד לאחר פרסום מסקנות הדוח בו ישראל

הואשמה בהפרת החוק ההומניטארי הבינלאומי ואמנת ג'נבה וביצוע פשעי מלחמה. כתגובה משרד החוץ הישראלי הגיב בהודעה רשמית בה הוא מאשים את הוועדה בגישה מוטה וחד צדדית מלכתחילה ובהתעלמות פעילות חמאס כנגד ישראל (מתקפת רקטות). משרד החוץ טען שהמנדט שקיבלה הוועדה ועצם ההחלטה להקמתה קבעו למעשה מראש את התוצאות החקירה והעניקה לגיטימיות לארגון הטרור ומכאן ברור היה שאם מדינת ישראל הייתה משתפת פעולה עם הוועדה היא הייתה חייבת לקבל את מסקנותיה וכנראה שיתוף פעולה בוועדת גולדסטון לא היה משנה את דרך כתיבת הדוח ומסקנותיו כנגד ישראל. כנגד ניתן לטעון שאי שיתוף פעולה ושתיקה של גוף מסוים של אדם כנגד האשמות המוטלות על כתפיו עלול לחזק את האשמות המוטלות עליו שהרי ניתן אף לטעון כי אדם או גוף הבטוח בצדקתו לא נזקק לשימוש בזכות השתיקה.

שינוי עמדת ישראל כלפי אמנת אמנות וגופים בינ"ל בא לידי ביטוי גם באמנת הפליטים. מדינת ישראל הייתה בין המדינות אשר חתמו ואשררו את אמנת הפליטים דבר הבעה בבסיסה מאמירה המוסרית והעבר של העם היהודי. ששים שנה לאחר כינונה של אמנת הפליטים, ישראל שהייתה מיוזמתה הראשיות של האמנה זו עודה נמנעת מעיגון הוראותיה בחקיקה ראשית ופועלת בניגוד לאחידים מעקרונות היסוד שלה, המחייבים בין היתר בחינה פרטנית של כל בקשה למקלט ללא תלות במדינת מוצאו של מבקש מקלט, הימנעו מהטלת עונש על מי שחוצה את גבולה של המדינה ללא היתר אם חציית גבול נעשתה בכוונה להגיש בקשה למקלט, אי החזקתו של מבקש מקלט במעצר זולת לפרק הזמן המינימאלי ההכרחי או אם נשקפת ממנו סכנה אישית והבטחת זכויותיו הסוציאליות, קל וחומר בעת שבקשתו למקלט נבחנת. חוק מסתננים שעלה על הפרק מהווה דוגמה לשינוי עמדת ישראל כלפי אמנת הפליטים שהייתה בין תומכיה הראשונות. בתחילת חודש ינואר 2012, מליאת הכנסת אישרה ברוב של 37 חברי כנסת מול 8 מתנגדים, את "חוק המסתננים" בקריאה שנייה ובקריאה שלישית. על-פי החוק, מסתנן שנכנס שלא כחוק לישראל, ייעצר וישלח למשך שלוש שנים ל"מתקן שהייה" שיוקם בגבול הדרום. החוק שאושר אינו עושה הבחנה בין מסתננים לצורכי עבודה לפליטים שנמלטו מאזורי קרבות. בעקבות חוק מסתננים רבים תקפו את ההחלטה ולהן חלק מן האמירות - כי זהו חוק דרקוני שדגל שחור מתנוסס מעליו והוא מנוגד לאמנת הפליטים הבינלאומית שישראל חתומה עליה והוא מנוגד לערכי המוסר האנושי והיהודי, אמר ח"כ דב חנין. באמנסטי אנטרנשיונל ישראל אמרו עם אישור החוק, כי "האישור מהווה כישלון של מדינת ישראל לכבד ולמלא את מחויבויותיה הבינלאומיות לנושא זכויות האדם. בעוד לישראל יש זכות להגן על גבולותיה ולהסדיר כניסתם של זרים לשטחה, זכות זו מוגבלת על-ידי החוק הבינלאומי. הצעת החוק שאושרה היום עשויה להביא להפרה של חוק זה ולפגיעה חמורה בזכויות האדם של מבקשי המקלט. אין ספק שלחוק מטרה ברורה חשובה מבחינה מדינית ביטחונית, אך הוא מעמיד את ישראל בצל של אותן מדינות אשר סגרו את שעריהם בפני הפליטים בעת השואה.

לסיכום ניתן לראות כי בכל מקרי בוחן שציינתי בתשובתי, למרות שמדינת ישראל מהווה תמיכה בכל המכרים ואף אשררה חלק מהאמנות, היא עדיין רחוקה מלפעול לפי הוראות של האמנות, ראינו שלכך סיבות ביטחוניות ואינטרסים מדיניים הקודמים להוראות של האמנות.

שאלה: השווה בין 2 משטרים אזוריים (יבשתיים) של זכויות האדם!

תשובה: ישנם 3 משטרים אזוריים שונים, נתמקד באירופאי ואמריקאי. כדי לבחון משטרים אזוריים החוקרים מתייחסים לכמה היבטים כדי למקם אותם על הספקטוריום, בודקים את רמת ההרצאות, בודקים את החקיקה, מנגנוני פיקוח, מנגנוני קבלת החלטות ובסוף את היישום. תחילה נדבר על משטר אזורי אירופאי. האיחוד האירופאי קיים החל משנת 1993, פחות מ-20 שנה, נחשב עדיין צעיר אך יודע להתייחס למשטר האירופי עוד בשורשיו המוקדמים, עוד בתקופה שקראו לו הקהילה האירופאית. משטר אזורי אירופאי נחשב כמשטר חזק בעל שלטון חזק בעל שלטון חזק, אז נשאלת השאלה למה להם להתערב בנעשה באזור מה אכפת להם? ראשית ניתן לייחס השפעה של מלחמת העולם השנייה שדרכה היה ניתן לראות לאן אותו אדם נאור ומפותח יכול להגיע לאיזה שפל מדרגה אם לא ישימו לו רסן, ראינו מה בני אדם יכולים לעשות אחד לשני, היה שוק מוסרי ונפשי.

אירופה צריכה לדאוג לעצמה מפני המעצמות שמטווחות אחת בשנייה כלומר בין ברית המועצות לארצות הברית, היא רצתה ליצור את החיץ ביניהם ובכדי להוות חיץ מתווך היא צריכה להתגבש. בכדי להתגבש אירופאים השתמשו בכלי מאד טוב וחשוב לגיבוש והוא זכויות האדם. אירופאי ראה בכלי ה תועלת רבה מול מאמץ קטן לעומת כפייה שהיא בעלות גבוה לטווח מאד קטן ולכן נחשב כלא יעיל וכלי כמו זכויות אדם מאשפר להשיג יותר. ז"א שימש ככלי שימושי פוליטי נהדר. היווה חומר גלם נהדר לריאליסטים וליברלי סטים גם יחד.

בכדי לבדוק את העוצמה והמלאות של כל משטר אזורי נתייחס ל-3 מישורים, נבדוק הצהרות-אמנות, גופים-גופי פיקוח וקבלת החלטות ונבדוק את היישום בפועל.

1. בפן ההצהרתי האמנות האירופאיות הקדימו את האמנות הבינ"ל והאמנות הבינ"ל התבססו על אירופאיות. אירופאים היו חלוצים בכתיבת האמנות. באירופה ניסחו כבר בשנות ה-50 אמנה לזכויות פוליטיות, וכבר בשנות ה-60 ניסחו את האמנה הכלכלית והחברתית.

2. את המישור המקדם מנגנונים וגופים ניתן לראות בבית דין האירופאי לז"א, בועידת זכויות אדם, במועצת השרים של הקהילה האירופאית. ועידה לזכויות האדם זה גוף הראשון שאליו מגיעות תלונות מהמדינות השונות, אותה הועדה המורכבת מנציג אחד לכל מדינה מהאיחוד, אשר אותם נציגים חופשיים ופועלים עפ"י שיקול ענייני עצמאי. אותה ועידה אחראית על בחינה וברור של תלונות וניסיון ליישב את הבעיות במו"מ. במידה ולא הצליחו אז היא שולחת דוח למדינה הנוגעת בדבר ללא סנקציות. אומנם הדוחות הללו לא מחייבות משפטית, המדינות האירופאיות שחברות באיחוד בדו"כ מתייחסות לדוחות כאילו הן מחייבות מבחינה משפטית, דבר אשר מהווה כוח למשטר אירופאי- הרציונל שמייחסים למשטר זכויות האדם. כמו כן אם אחד המדינות שנגדה הוגש הדוח לא ייחסה לו חשיבות הוועדה לזכויות האדם יכולה להעביר את העניין לבית הדין או מועצת השרים ששם החלטות מחייבות מבחינה משפטית. לכאורה מצטיירת תמונה "ורודה" בנושא, נשאלת השאלה – איפה הבעיה בכל זאת. הבעיה הנוצרת היא בעיית הנגישות, אנשים פרטיים וכו' חייבים למצות את האפשרויות הסעד המדינתיות וזה יכול לקחת המון זמן בעלות כספית גבוהה, בעצם התהליך מתבסס על שיטת ההתשה. אך למרות בעיית הנגישות לוועדה היא יחסית גבוהה בהשוואה לזו האמריקנית וזו של האו"ם.

ישנו דבר חשוב אשר בא להסביר את עוצמתו של המשטר האזורי האירופאי. בסה"כ יש מידה רבה מאוד של הסכמה על הנורמות ואין סיכון לפרשנות שונה וקיצונית של אותם סעיפים באמנה אירופאית. קיימת גם הסכמה עצומה מבחינה תרבותית. הלגיטימיות של הגופים, הערכים ונורמות די שותפים. המדינות מייחסות חשיבות רבה לנושא זכויות אדם וראות בקבלת דוח ביקורת, דבר אשר מביש גם אם הצליחה לפתור את הבעיות שהדוח מציג בצורה טובה, אותו דוח בצורה כלשהי מהווה כתם על המדינה. כמו כן קיימת אף תחרות בי המדינות על מי מהמדינות תקבל כמה שפחות דו"חות. לאירופה מאוד חשוב להיות חשופים כלפי חוץ, הן מראות ומדגישות את הוולונטריות שבעניין- הנה אנחנו מעצמות גדולות מעבירות מרצון את הסמכויות לגורם שמעליהן כמו למשל ועידת זכויות. הן עושות זאת בשל ידיעה כי אין הן חשופות לסיכונים מאד גבוהים והן מקפידים על זכויות אדם כהוגן, והכול פתוח וחשוף לבדיקה. נוסף על כל זה למשטר זכויות אירופאיות ייחודיות מסוימות, הם כולם בני אותה הדת ורובן מעצמות דמוקרטיות.

לסיכום בינים ניתן לומר כי המשטר האירופאי הוא החזק ביותר בשל ציות המדינות מרצון, גם בגלל יעילות מנגנוני האכיפה באותם המקרים נדירים שהרצון לא מספיק או לא עוזר. ישנו שת"פ מאד הדוק בין מנגנוני האכיפה לבין האלה שמיישמים.

בנוסף לנאמר עד כה ניתן אף להוסיף מדעתו של מורבצ'יק עומק אנליטי, הוא מוסיף הסבר נוסף לעוצמה של המשטר האירופאי- המטרות של המערכת האירופית הן מטרות מאד ריאליות וזאת

מכיוון שמערכת האירופאית אינה מנסה לשנות משטרים עויניים, הן רוצות לשפר את המצב במדינות שמראש רואות עצמן כחובבות של זכויות אדם וגם דמוקרטיות. בנוסף הוא טוען כי הצלחת המשטר תבוא ע"י הלחץ שבא לא רק מלמעלה אלא גם מלמטה ע"י גיוס חברה אזרחית-למשל גיוס מערכת משפט מקומית, ארגונים לא ממשלתיים, אנשים פרטיים, כל אלו יהווה לחץ על הממשלות שלהן. לדעתו של מורבצ'יק הלחץ הטוב ביותר הוא המגיעה מלמטה.

לעומת המשטר האירופאי והחזק עומד המשטר האמריקאי פחות חזק מאירופאי אך שני בחשיבותו מתוך ה-3 – אירופאי אמריקאי ואפריקאי .

המשטר האמריקאי הוא יותר קרוב לאירופאי. גם במשטר אמריקאי אזורי אנוחנו נתבסס על החקיקה, הפן הצהרתי, מישור של מנגנוני פיקוח וקבלת החלטה. בעזרת הנקודות אלו נוכל להסביר על אופן של משטר אזורי אמריקאי ולהשוות אותו למשטר אזורי אירופאי.

מבחינת החקיקה שלו גם במשטר האמריקאי אזורי קיימות הכרזות בדומה להכרזה האוניברסאלית, ישנן – אמנה פוליטית, קניין, ישנן כמה נלוות לגבי קבוצות ספציפיות למשל זכויות לנשים, אך בניגוד לאמנה האירופאית אין לה אמנה לזכויות חברתיות וכלכליות, היא כלל לא קיימת באמריקה.

במישור המנגנונים, פיקוח וקבלת החלטות במשטר האמריקאי האזורי יש יעד לזכויות האדם, ישנו בית דין לזכויות האדם. להבדל ממשטר אירופאי ציות לבית הדין במשטר האמריקאי תלוי בכל מדינה, אך לא כל מדינה אשר נמצאת במשטר האמריקאי חתמו על האמנה אלא רק שליש. אך למרות הכול ניתן לייחס חשיבות לכך שהמשטר האמריקאי האזורי הוא צעיר יחסית למשטר האירופאי ואולי עדיף לתת לו זמן להתפתחות.

תפקיד של הועדה לזכויות האדם במשטר האמריקאי, היא לעורר מודעות, לדרוש מידע, אודות זכויות אדם בתחומיהם, לחקור מצב זכויות האדם- בהסכמת ממשלות, הועדה מכינה דוחות עם המלצות ומעבירה אותם לממשלות. הועדה יכולה לקבל תלונות על הפרה בכל מדינה שחברה באמנות, היא לא ועדה פוליטית והנבחרים הממונים מקצועיים ולא פוליטיים, כל מדינה שולחת נציג לוועדה והיחסים בה ניטרליים ועצמאיים. יש הבנה וכיבוד של הגוף הזה וזאת בגלל היותו יותר מקצועי וזאת למרות שהוא מייצג מדינות.

המנגנונים במשטר האזורי הם יחסית חזקים, נשאלת השאלה מה ההסבר לכוח היחסיות גדול למשטר האזורי בהינתן זה שלא כל המדינות חברות בה והמדינות שכן חברות בה חושבות הפוך בנושא של זכויות אדם, ישנן כאלו שמכבדות וישנם כאלה שרומסות ברגל גסה.

בניגוד למשטר האירופאי שעובר בשל היותו הומוגני ומסנכרן, במשטר האמריקאי יש "בעל הבית" ההגמוני הוא המחליט על כך שהמשטר האזורי יקדם את האינטרסים שלו והוא דואג לזה, ארה"ב מאד מסתייגות מפרויקטים על מדינות של זכויות אדם. משטר אמריקאי נשען על שילוב של הסכמה וכפייה מצד ארה"ב וזאת משום שלא כולם רוצים. התועלת של המשטר האמריקאי היא פחותה מזו של האירופאית. באירופה הן רוצות להצטיין מרצון, במשטר האמריקאי לעתים ישנה כפייה שלעיתים נתפסת כסוג של אימפריאליזם. הגמוניה במשטר האזורי האמריקאי יכול להבטיח מידה מסויימת של פיקוח אבל היא פחות יעילה מאשר המשטר האזורי האירופאי שפועל מרצון פתוח, מהמחויבות המלאה של המדינות ולשתף פעולה עם המשטר האזורי.

שאלה: מה חשיבות האמנות הבינ"ל בקידום ז"א ומה הן מגבלותיהן? בססו את תשובתכן על אמנה לפי בחירתכן!

תשובה: בעשרות השנים האחרונות ניכרת התפתחות החשובה ביותר במאבק להגנת זכויות האדם במישור החקיקה הבינ"ל. האו"ם ומוסדותיו ניסחו אמנות ופרסמו הכרזות בתחומים מגוונים של מסכת זכויות אדם. מרבית מדינות העולם משתתפות בהסכמים אלה. בחלקם משתתפת גם ישראל ברמות מחייבות שונות.

הכרזות הן טקסטים שיש עימם הצהרת כוונות ומחוייבות כללית לרעיון, המנוסחים ע"י גופים מוסמכים במישור הבינ"ל. הן אינן מחייבות את המדינות השותפות להן, אולם הן משמשות בסיס רעיוני ומקור השראה לחוקות של מדינות ולאמנות בינלאומיות.

לעתים הן מעידות על התגבשותו של מנהג בינ"ל מחייב או שהן מעודדות יצירת מנהג כזה. אמנות הן הסכמים בין מדינות. חתימתה של מדינה על אמנה אינה יוצרת לכשעצמה התחייבות כלפי מדינות אחרות במסגרת המשפט הבינ"ל ואינה בהכרח מקבלת תוקף במשפט הפנימי.

על מנת שהאמנה תחייב את המדינה במישור הבינ"ל על הממשלה לאשרר אותה. מדינה אשר לא השתתפה במו"מ שקדם לניסוח האמנה יכולה להביע הסכמתה להתחייב לאמנה ע"י הצטרפות אליה. דין ההצטרפות כדין האשרור.

יש לזכור כי ישנן זכויות אזרח שמדינות מצוות על שמירתן משום שהן מהוות מנהג בינ"ל המחייב את כל המדינות אולם אין הסכמה כללית לגבי תוכן והיקפן של זכויות אלה במשפט הבינ"ל המנהגי.

ההכרזה האוניברסאלית היא אחד המסמכים החשובים בהיסטוריה של ז"א ביחב"ל. חשיבותה בראשונותיה בהיקפה ובאימוצה האוניברסאלי ע"י כל מדינות העולם. ההכרזה שנוסחה בידי המשפטנים דיפלומטיים ואינטלקטואלים מארצות שונות, הוא מסך הבסיסי ביותר שמסעיפיו השונים נגזרו במשך השנים הצהרות ואמנות המכתיבות היום את המשטר הבינ"ל של ז"א. 30 סעיפים תורגמו ע"י האו"ם ל-200 שפות, ואפשר להגדירם כ-30 הדיברות" של ז"א.

ההכרזה האוניברסאלית על ז"א שאומצה ב-1948 ע"י האו"ם אינה מסמך משפטי מחייב מאחר שאינו אמנה, תוקפה בעיקר מוסרי אך ממנה נגזרו שתי אמנות מחייבות שאומצו כ-20 שנה לאחר פרסומה: האמנה על זכויות פוליטיות ואזרחיות והאמנה על זכויות כלכליות וחברתיות. עם זאת כיום מקובל לראות בה כמייצגת דין מנהגי בינ"ל המחייב את המדינות השונות. במרצות השנים שחלפו מאז נוסחה ההכרזה האוניברסאלית, גובשו ואומצו אמנות בינ"ל המפרטות ומעמיקות את זכויות שנקבעו בה, בעיקר בעניין זכויותיהן של קבוצות ייחודיות כמו נשים, ילדים ופליטים.

כל מדינות העולם אימצו את ההכרזה האוניברסאלית על זכויות האדם, כמעט כולן חתמו או אשררו את האמנות שנגזרו ממנה וכמובן הכירו בהן והתחייבו בחוקותיהן לשמור עליהן, ועולם תמונה העגומה של מצב ז"א בעולם היא עדות לפער העמוק שבין הרטוריקה למעשה, ההכרזה האוניברסאלית היא אחד המסמכים המצוטטים ביותר בפורמים הבינ"ל אך היא גם המסמך שמיישמו מרביתם ביותר להתעלם. מנהיגים פוליטיים רבים מצהירים על התחייבותם לשמור על זכויות האדם אך לעתים קרובות הצהרותיהם אינן אלא מס שפתיים. במקרה הטוב הם אינם עושים דבר ובמקרה הרע מדיניותם כרוכה בפגיעה נרחבת בז"א של בני עמם או של בני עמים אחרים.

בעצם אותם אמנות והכרזות מהוות נתיב וסדר שלפיו העולם אמור להתנהג מכתובות נורמות שלפיהם יש לכבד את זכויות האדם אך אותן נורמות וחוקים באמנות שרוב מדינות העולם חתומות לא תמיד עולות בקנה אחד עם אינטרסים הפנים מדינתיים, ההגנה על ז"א של עמים אחרים היא גורם אחד או שיקול אחד מתוך שורה של שיקולים ואינטרסים המעצבים את מדיניות החוץ, המדיניות בפועל היא בסופו של דבר פשרה בין אינטרסים שונים לעתים סותרים. כל משטר או מדינה מעמידה בראש סדר עדיפויותיהם את אינטרס הקיומי של הישרדות ואת השלמות הטריטוריאלית כל שיקול הנוגע לביטחון הלאומי ולהגנה על שלומם של אזרחים תמיד עדיף על שיקולים ואינטרסים אחרים. במקום השני עומדים האינטרסים הכלכליים המסחריים.

לסיכום ניתן לומר שלאמנות והכרזות ישנן יתרונות והן אכן מהוות אבן יסוד לשמירה על זכויות האדם אך יחד עם זאת מוגבלת ביישומן בחלק מן המקרים שהמדינה שמה לעצמה בראש סדר העדיפויות את האינטרסים הפנים מדינתיים מאשר שמירה על זכויות אדם במדינה אחרת, עם אחר.

שאלה: נתחו את הקשר בין זכויות האדם לבין משטרים דמוקרטיים, הם תיתכן דמוקרטיה בלא הגנה על זכויות האדם? האם ייתכן קידום זכויות האדם שלא במסגרת דמוקרטיה?

תשובה: משטר דמוקרטי מעצם מהותו מבטיח זכויות פוליטיות ואזרחיות: הזכות לבחור ולהיבחר, חופש הביטוי, חופש העיסוק, חופש ההתאגדות, הזכות למשפט צדק ושוויון בפני החוק. מדינה שאינה מבטיחה לאזרחיה זכויות יסוד כאלה אינה מקיימת משטר דמוקרטי אמיתי.

דמוקרטיה מבטיחה בדרך כלל לאזרחיה גם זכויות אדם אחרות מלבד אלה המגדירות אותה כדמוקרטיה, למשל הזכות לחיים, גם אם אין קשר ישיר בין הדמוקרטיה לבין קדושת חיי אדם, הרי שהמוסדות והמנגנונים המוסמכים שהמדינה מקימה ליישוב סכסוכים וחילוקי דעות בדרכי השלום מונעים שפיכת דמים, האופיינית לעתים קרובות לחברות החסרות מוסדות כאלה, יתר על כן דמוקרטיה גם מגבילה את מידת האלימות שהשלטון יכול להפעיל כלפי אזרחים וגם בכך היא שומרת על זכותו של האדם לחיים. דוגמה אחרת- זכות ההפגנה והשביתה. דמוקרטיה רבות אכן מסייגות אותה אך הפעלת לחץ ציבורי על הממשלה דמוקרטית ע"י הפגנות ושביתות, בצד ההגבלות החוקתיות על סמכותו של הממשל להשתמש בכוח, מאפשרים לממש את הזכות בזאת ללא חשש מה גם שזכויות אלה מעוגנות בד"כ בחקיקה.

לשאלה האם תיתכן דמוקרטיה בלא הגנה על זכויות אדם ניתן לענות בעזרת התייחסות להבדלים בין הדמוקרטיה המהותית לבין דמוקרטיה הפומלית. דמוקרטיה היא כידוע שלטון הרטב. התפיסה הפומלית מתייחסת רק לצורת קבלת החלטות במדינה ואילו התפיסה המהותית מתייחסת גם לתוכן ההחלטות המתקבלות, זכויות האזרח והאדם תופסות מקום שונה בשתי הגישות.

דמוקרטיה הפורמאלית היא משטר שבו כל האזרחים מגיל מסוים ומעלה בוחרים בחופשיות אחת לכמה שנים את נציגיהם לשלטון, בתקופות שבין הבחירות מנהלים הנציגים את ענייני המדינה עפ"י הכרעות הרוב. הרוב ראשי לקבל כל החלטה, אלא אם כן היא מנוגדת להגדרה הצרה של הדמוקרטיה הפורמאלית עצמה. לכן אסור לרוב לפגוע בזכות המיעוט להתארגן ולהתבטא לקראת הבחירות, אולם מותר לו להפלות את המיעוט בקבלת העבודה, לאסור עליו פעילות דתית או להגבילו לאזורי מגורים מסוימים. שלטון הרוב הוא הערך העליון בדמוקרטיה הפורמליט, המנימלים וזכויות האזרח תלויות בעיקרון ברצונו הטוב של הרוב.

הגישה המהותית לעומת זאת רואה את הגנת זכויות האדם והאזרח כעמוד תווך של דמוקרטיה. לפי גישה זו ההתנגשות בין ההגנה על זכויות לבין ההחלטה של רוב היא התנגשות פנימית בין שני יסודות דמוקרטיים חיוניים. המצדדים בה תומכים לרוב בחקיקת חוקה או "מגילת זכויות" כדי להגביל את כוחות של רוב לקבל חוקים הפוגעים בזכויות האדם.

תפיסת זכויות האדם והאזרח כחלק מהותי של דמוקרטיה אינה מקרית, קיים דיון רב בין השורשים הערכיים של שתי התורות. נבהיר זאת, ראשית האדם עומד במרכז כבעל ערך עצמאי, עליו לשלוט בגורלו ולא להיות מכשיר בידי אחרים. לכן דמוקרטיה מאפשרת לו להשתתף בניהול ענייני מדינתו ולכן יש לו זכות אדם לכבוד ולחירות, שנית כל בני אדם שווים בערכם האנושי. מכאן נובע העיקרון הדמוקרטי של שלטון הרוב ומכאן נובעת זכויות לשוויון.

לשאלה האם ייתכנו זכויות האזרח והאדם במשטר לא דמוקרטי ניתן אולי לנסות ולענות בעזרת דוגמה של משטר לא דמוקרטי, למשל משטר מלוכני, האם ייתכן כי מלך יקפיד על זכויות האזרח והאדם של נתיניו? התשובה היא חיובית ולא רק תיאורטית. זכויות האזרח והאדם נובעות מדרכיו הבסיסיים של האדם ואלה אינם תלויים במשטר, לכן מלך נאור צריך ועשוי להכיר בזכויות האדם ולכבדן, ואמנם מסורת ז"א צמחה, היסטורית דווקא במשטרים לא דמוקרטיים, גם בימינו מדינות בלתי דמוקרטיות רבות הצהרה על מחויבותן לזכויות האדם.

ובכל זאת אין ספק כי מצב זכויות האדם והאזרח במדינות דמוקרטיות עדיף בד"כ על מצבן במדינות לא דמוקרטיות תופעה זו אינה מפתיעה, זה עתה ציינתי כי זכויות האדם והאזרח הם מרכיב מרכזי בתורה הדמוקרטית במיוחד התפיסה המהותית. לעומת זאת אין הן נמצאות בראש סולם העדיפויות של השליטים הלא דמוקרטיים, לכן המחויבות לזכויות האדם והאזרח היא טבעית אמיתית ועמוקה יותר בדמוקרטיה.

שאלה: האם יתכנו זכויות האדם בלי זכויות האזרח?

תשובה: לפני שנענה על השאלה נסביר בנפרד כל זכויות האדם מול זכויות האזרח. העיקרון של זכויות האדם והאזרח מניח שבין המדינה לאדם יש יחסי גומלין המבוססים על כך שהאדם הוא אוטונומי וחופשי ועל כן יש להגן על חירותו ועל זכויותיו מפני השלטון או מצד הפרטים אחרים בחברה במדינה. זכויות האדם נובעות מעצם היותו של כל פרט אדם. זכויות האדם אינן מותנות בדת, גזע, מין, זכויות האדם אינן תלויות במקום או בזמן, הן זכויות אוניברסאליות. זכויות האדם אינן ניתנות לאדם ע"י השלטון במדינה. השלטון איננו רשאי לשלול אותן והוא מחויב להגן עליהן, זכויות האדם הן זכויות טבעיות – כמו הזכות לחיים, לחירות, לשוויון, לכבוד, לקניין והליך הוגן.

עפ"י רעיון זכויות האדם, כל אדם זכאי ליהנות מהן, בפועל זכויות אלו מופרות פעמים רבות. ללא הגנה על זכויות אלו בפועל ולא רק בהצהרות ובחוקים, הזכויות הופכות להיות אות מתה. אף ללא שיפוט ערכי ומוסרי בדבר היותו של זכויות האדם זכויות טבעיות, ניתן למצוא מקרים בהן הזכויות לא נשמרו. למשל זכויות לחיים מופרות בקנה מידה רחב במסגרת מלחמות.

לעומת זכויות האדם זכויות האזרח ניתנות לאדם כאזרח בתוך מדינתו. האדם הוא חלק מחברה מאורגנת שבה מתקיימים כללי משחק ובה מוגדרות הזכויות הפוליטיות כמו חופש הביטוי, הזכות לבחור ולהיבחר, חופש ההתארגנות ועוד. במדינה דמוקרטית קיים שוויון בכל הנוגע לזכויות האזרח ללא הבדל דת, מין, גזע, לאום ועוד.

בעצם זכויות האזרח מוקנות לאדם מכוח המעמד שלו כאזרח או כתושב המדינה. זוהי קבוצת זכויות (מתוך זכויות אדם) אשר מקור התוקף שלהן היא המדינה. זכויות האזרח מדגישות את האדם כחלק מהמדינה.

ניתן לומר ולסכם על הבדלים עיקריים בין זכויות אזרח לזכויות האדם :

- זכויות האדם כוללת תחומים רבים ואילו זכויות האזרח הן רק בתחום הפוליטי
 - זכויות האדם שוות לשל בני אדם ואילו זכויות אזרח משתנות ממדינה למדינה
- לעתים אנו נעמדים מול התנגשויות בין הזכויות דוגמה לכך כבר ציינו מקודם שזכויות חיים מופרות במלחמות לרוב מוות במסגרת המלחמה אינו נחשב להפרה של זכויות אדם, בשל תפיסה הרואה בפיקוח נפש של ההורג כסיבה מספקת להריגה, סיבה נוספת לכך היא תפיסת זכויות אדם כזכויות אזרחיות- מחויבות המדינה לאזרחיה ולא לאזרחי המדינות זרות.
- ניתן אף לומר כי זכויות האדם והאזרח אינם נעמדות כישות עצמאית אחד כנגד השנייה אלא הן מחוברות , שהרי הנגזרת של זכויות האזרח הם מזכויות האדם ולכן אינן ישויות נפרדות בצורה מוחלטת. כמו שצינתי כבר קיימת התנגשות בין הזכויות. זכויות האדם והאזרח מבטאות ערכים מרכזיים בכל החברה אנושית איך אינן ניתנות למימוש מוחלט כיוון שבמקרים רבים הן מתנגדות בינן לבין עצמן לדוגמה הזכות לחירות מאפשרת יוזמה כלכלית חופשית, כלומר המדינה איננה מתערבת בתחום כלכלי של הפרט. זכות זאת מתנגשת עם מטרות חברתיות כמו למשל צמצום פערים בין קבוצות שונות בחברה.
- כדי לפתור את בעיית ההתנגשות בין הזכויות צריך לעשות שקלול ואיזון בי הזכויות כלומר להעמיד את חומרת הפגיעה בזכות אחת מול חומרת הפגיעה בזכות האחרת או בצורך החברתי ולשקול מהו האיזון המאפשר הגנה מרבית על שתי הזכויות תוך פגיעה מעטה ככל האפשר בכל אחת מהן.
- לסיכום ניתן לומר כי אין זה ייתכן שיהיו זכויות האדם ללא זכויות אזרח, שהרי המדינה נתפסת כמסגרת חברתית פוליטית חוקית שיכולה לתרגם את זכויות האדם לחוקים וליצירות מנגנוני אכיפה. האזרחות במדינה מקנה לנו את הזכות לזכויות, בעצם זכויות האדם הן מעבר לזכויות האזרח, קיימת שמירה על זכויות בלא קשר לאזרחותו של הפרט.

שאלה: הציגו את הויכוח בדבר האוניברסליות של זכויות האדם.

תשובה: הזכויות המוכרות בהכרזה האוניברסאלית מחולקות בדרך כלל לזכויות פוליטיות ואזרחיות ולזכויות חברתיות כלכליות ותרבותיות. מושג זכויות האדם מתייחס לבני אדם ומכאן ניתן להגדיר את המושג כזכויות אוניברסאליות. את הזכויות אלו אי אפשר לבטל או להעביר לאחר, כן נאמר עליהן שהן יסודיות ומשמעות הדבר שיש להן חשיבות מיוחדת, שהן ראיות להגנה מיוחדת ושערכים אנושיים אחרים תלויים בהם. עם זאת אין זה אומר שיש להם ערך מוחלט פרשנות של המושג זכויות האדם, עומדת בלב ויכוח מתמיד, במשך עשרות שנים הויכוח העיקרי התמקד בין העולם המערבי לעולם בשלישי ובין אידיאולוגיה הקפיטליסטית לקומוניסטית. כיום הויכוח מתרכז ברוב רובו בין מדינות הצפון המפותחות, המתקדמות, המתועשות, לעומת מדינות הדרום המתפתחות בעלות קידמה איטית. מדינות המערב אשר נכנסות תחת הגדרת מדינות מערב נותנות קדימות לזכויות פוליטיות ואזרחיות ורואה בהן תנאי להבטחת הזכויות הכלכליות והחברתיות, מנגד מדינות הדרום והמדינות הלא מערביות מתמקדות בעיקר בזכויות כלכליות וחברתיות וכן לזכות בהגדרה העצמית ולשוויון הגזעי. עפ"י תפיסתן לחירות פוליטית אין כל משמעות אם לא מומשה קודם הזכות למזון, לעבודה, למגורים, לחינוך וכד'. יתר על כן יציבות פוליטית קודמת וחשובה יותר מחירות ומדמוקרטיה. בויכוח שקיים בין מדינות הדרום למדינות הצפון בדבר אוניברסליות של זכויות האדם קיימת גם הגישה המתנשאת של מדינות צפון, אשר רואים במדינות הדרום מדינות נכשלות שאינם מודעים למה טוב בשבילם ומה לא, ולכן מדינות הצפון המפותחות, המתקדמות יודעות טוב יותר מה טוב יותר לאותם המדינות המתפתחות מעולם השלישי. דעתם של מדינות מערביות ניתן לבסס על רעיון "מה שטוב לנו בטוב טוב גם לכם", מכאן ניתן להסיק כי תומכי גישה אוניברסאלית טוענים כי רוב זכויות האדם הם בעלי משמעות

אוניברסאלית אשר ניתן ליישמן על כל חברה מבלי התחשבות בייחודיות של מורשת התרבותית של אותה חברה, לערכיה, לרמתה הכלכלית, מצב ביטחוני או יציבותם הפוליטית. מנגד חסידי הגישה התרבותית מתנגדים לרעיון של יישום נורמות לכל העמים כי בענייה מצב כזה הוא מצב של כפיה מצד המערב, וכל ניסיון כזה היא בבחינתם אימפריאליזם תרבותי. בהבחנה בין היחסיות התרבותית לאוניברסאליות באים לידי ביטוי בהבדלים בתנאים פוליטיים וחברתיים בין המדינות, את ההגנה על זכויות האדם יש לשפוט בהקשר התרבותי, החברתי והכלכלי של חברות ברמות שונות של התפתחות מבלי להצדיק עיוניים ועבדות וכמו כן מבלי לוות על זכויות האדם מתוך מחשבה שרק משטר עריץ יכול לדאוג לאזרחיו, למזון ולמחסה. הבדל נוסף ניתן לראות בין מדינות מערב לבין מדינות אסיה אשר לטענתם אינטרסים פוליטיים וכלכליים ואזרחיים הם שעומדים בבסיס הטענות של המערב וזכויות מסוג זה אינן צריכות להיות חלק מסדר היום של התנועה לזכויות האדם מאחר ואינן אוניברסאליות לעומתם המערב לא רואה בעין יפה שלילת זכויות פוליטיות, כלכליות וזכויות אזרחיים ובמידה ואכן הגיעו למצב של פגיעה או שלילתם של זכויות, הדבר יהיה מוצדק בחלקו רק בתנאים קיצוניים. על אף הפערים וההבדל בין היחסיות התרבותית לבין האוניברסאליות של זכויות האדם, אין ספק באוניברסאליות של ארבע זכויות:

א. הזכות לחיים לביטחון הגוף ולשלמותו

ב. זכות הנאשם להליכים משפטיים

ג. הזכות לחופש הדתי והאינטלקטואלי

ד. הזכות לפרטיות ולחיי משפחה

האוניברסאליות של זכויות האדם אינה מתיישבת בנוחות עם סדק פוליטי הבנוי על מדינות ריבוניות. זכויות אוניברסאליות נראות מתאימות יותר לתפיסה קוסמופוליטית של הפוליטיקה עולמית, הרואה בפרטים יותר כחברים בקהילה פוליטית גלובלית מאשר אזרחי מדינות, מכאן נוצרות מודלים תיאורטיים של מקומן של זכויות אדם ביחב"ל ובכל מודל תפיסה אחרת של הקהילה הבינלאומית.

המודל המסורתי המדינתי רואה את זכויות האדם כסוגיה עקרונית הנתונה לסמכות החוקית של המדינה הריבונית. הדוגלים בגישה זו יודו שזכויות האדם אינן עוד נחלה בלעדית של המדינות ושמדינות אינן שחקן המשמעותי היחידי ביחב"ל, עבור תומכי הגישה אין קהילה בינ"ל משמעותית, עצמאית ולבטח לא קיים גוף בינ"ל בעל זכות לפעול בשם זכויות האדם.

המודל הקוסמופוליטי מתחיל בפרט ולא במדינות אשר מהוות לעתים קרובות "את הבעיה". הקוסמופוליט רואה כיצד המדינה מאתגרת הן מלמטה בידי פרטים וארגונים לא ממשלתיים ו NGO's והן מלמעלה מצד הקהילה בינלאומית גלובלית ממשית. פעולה בינלאומית למען זכויות האדם אינה מהווה בעיה במודל זה. להיפך הקוסמופוליט דורש הצדקה לאי התערבות במקרים של הפרות שייטות ותמורות של זכויות האדם.

לסיכום העניין הפער בין מדינות המערב אשר מציבות את הזכויות הפוליטיות ואזרחיות במעלה הדבר לבין מדינות הדרום המתפתחות אשר נותנים קדימות לזכויות כלכליות וחברתיות, באים לידי ביטוי בפורמים בינלאומיים ובהם מדינות מתפתחות דואגות לשום דגש על הצורך בסיוע לפיתוח, חלוקה מחדש של המשאבים העולמיים, דחיית פירעון חובותיהן ונגישות רבה יותר לטכנולוגיה, עם את שאלת היחסיות התרבותית והפערים התרבותיים- ערכיים שבין תרבויות

שונוות אינם עילה לפגיעה בארבע זכויות האדם הבסיסיות שמנינו ובייחוד לא בזכות לחיים, לביטחון הגוף ולשלמותו.

בקטע הנ"ל ניתן לראות ויכוח בין הרלטיביזם המוסרי לבין ביקורת חברתית, ניתן ליחס את המצב המובא בקטע לפערים בין האוניברסאליות לבין היחסיות התרבותית אשר דוגלת בזכויות האדם בהתאם לתרבות וערכיה של החברה, של העם ומתנגדת לאוניברסאליות וחד וגונית של זכויות האדם בעם או בחברה, כך גם הרלטיביזם מתנגד להתערבות או הפרעה בכללי מוסר וערכים שעל פיהם מתנהלת חברה מסויימת. רלטיביזם מוסרי מעחה את הערכים ונורמות של אותה חברה בדומה ליחסיות התרבותית ששמה בקדמת הדרך את הערכים, האינטרסים הכלכליים והאזרחים של אותה החברה.

שאלה: נתחו בהרחבה את הבעיות שמציבה היחסיות התרבותית בקידום זכויות האדם, תנו 3 דוגמאות והתייחסו גם לזעזועים המשטריים במדינות ערביות.

תשובה: כפי שכבר הסברתי בסעיף הקודם, תומכי גישה יחסיות תרבותית רואה בעין רעה את הכפייה האוניברסאלית של הנורמות וזכויות האדם על כל החברות כחברה אחד על המדינות כמדינה אחד ויש להתחשב באינדיבידואליות של הפרטים בחברה. יחסיות תרבותית מציגה את הגישה האוניברסאלית כגישה מתנשאת. ניתן לייחס את הויכוח בין שתי השקפות וטענת היחסיות התרבותית על החברה הדתית בעלת מאפיינים פטריארכלים בארץ. אחד הדוגמאות לכך הוא נושא שעלה לאחרונה בכותרות – נושא נסיעה בתחבורה ציבורית בקרב הדתיים בירושלים. כמה קבוצת נשים אשר במרכז טענותיהן היה האי צדק בחלוקה של אוטובוס ציבורי לשני חלקים שבחלקו הקדמי הישיבה מותרת לגברים בלבד ובחלקו האחורי לנשים בלבד. אותן נשים לא מקבלות את החלוקה הזו וזאת למרות העובדה שגם הן שייכות למגזר החרדי. לדבריהן מצב זה הוא מצב של כפייה ולא בחירה של נשים וגברים כמו שטענו. מנגד ישנם דעותיהן של אותן נשים אשר ממשיכות להתנייד בתחבורה ציבורית לפי החלוקה שאתה צינתי קודם. כאשר נשאלו האם הסדרי הישיבה מקובלים עליהן, תשובתן חיובית וחד משמעית עם דגש כי אין כאן כפייה אלא זו בחירתן. תשובתן נתמכה ע"י אותם גברים שיושבים מקדמת האוטובוס, הדגישו כי המצב הוא מצב טבעי לשני הצדדים ואין אף צעד רואה בחלוקת נסיעה פגיעה בזכויות כלשהם.

דוגמה נוספת היא המצב הנתון של ימים אחרונים במצריים, לפי דיווחים שונים בתקשורות דווח כי ישנם עשרות הרוגים ומאות נפגעים במרד בכיכר התחריר בקהיר, נגד המשטר הצבאי וניסיון לקדם את הרעיון של בחירות לכאורה דמוקרטיות ע"י תומכים באחים מוסלמים. המועמד בעל הסיכויים הרבים אשר כנראה יתמודדו בבחירות דמוקרטיות אלו הוא ארגון של האחים המוסלמים אשר כנראה גם יזכו בבחירות. אך מנגד לכאורה של תהליך דמוקרטי של בחירות במצרים נשאלת

השאלה האם עצם עלייתם של האחים מוסלמים לשלטון לא יפגעו זכויות אדם ובייחוד זכויות נשים. במקרה הזה קיימת התנגשות בין היחסיות התרבות לבין הגישה האוניברסאלית של אי התערבות, מצב זה יכול להוות תחילה של פגיעה בזכויות של קבוצות ופרטים. דוגמה אחרת היא המצב בסוריה, לאחרונה פורסם בתקשורת רעיון לעיתון הבריטי "סאנדיי טיימס" עם הנשיא הסורי בשאר אסד אשר דרש והודיע "אם ייכפה עלינו עימות – נילחם" הוא שב והזהיר כי כל התערבות צבאית זרה בסוריה תביא לרעידת אדמה במזרח התיכון כולה. נוצר מצב פרדוקסאלי למדי ונשאלת השאלה למה במצריים אכן הייתה התערבות מצד המדינות אך בסוריה לא ממש ממהרים להגיב בפעילות צבאית כנגד מהפכות המנהלות ברחבי סוריה. הטענות היחידות שיכולות להעלות על הפרק הם האינטרסים השונים של המדינות באזור כגון אינטרסים כלכליים באזור עקב המשאבים הרבים של נפט. וגם כאן ניתן לראות את ההתנגשות בין האוניברסאליות לבין היחסיות התרבותית של המדינות.

שאלה: מהן שתי הגישות העיקריות בניתוח היחסים הבינ"ל ומהי עמדתן ביחס לזכויות אדם? איזה מהן עולה בקנה אחד עם גישות היחסיות התרבותית ואיזה מהן מתנגשות עימה? נמקו בהרחבה.

תשובה: שתי הגישות העיקריות בניתוח היחב"ל הן – ריאליזם פוליטי – הריאל פוליטיק והליברליזם. ריאליזם הינה תיאוריה השואפת להציג מבט על העולם " כמו שהוא" ללא ניסיון לתקנה או לייפות אותה. עפ"י האסכולה הריאליסטית העולם הינו תוצר של כוחות הטבעיים בטבע האנושי, האדם הינו אנוכי מטבעו ובהתאם לכך שאיפתו העליונה הינה לשרוד ולשלוט באחר. היות שהעולם מטבעו מבוסס על האינטרסים מנוגדים הסותרים זה את זה, הרי שלא ניתן לעולם להגשים עקרונות מוסריים במלואם. ניתן להגיע למצב קרוב לכך ע"י איזון אינטרסים המובילים להסכמי שלום בין המדינות, אך אסור לשכוח ויש להפנים כי האיזון הוא זמני שמטרתו שאיפה להשיג את הרע במיעוטו ולא דווקא את הטוב המוחלט.

תומכי הריאליזם הניחו יסודות לתפישה הריאליסטית בטביעת ההנחה שטבען של המדינות הוא אנוכי, אינטרסנטי, בני אדם הם רעים מטבעם. האנרכיה הבינ"ל מחייבת מדינות לסמוך על משאביהן אפילו לצורך הגנה, מכאן טוענים הריאליסטים כי אי אפשר ליישם עקרונות מוסר אוניברסאליים בפעולתן של מדינות, לנקוט מדיניות חוץ מוסרית לא רק תהיה טיפשית ולא מוצלחת אלא תחשוף את המדינה לפגיעה מצד מדינות אחרות שמה שמניע אותן הוא שיקולי עוצמה אנוכיים. ריאליסטים טוענים שרק שיקולי אינטרס לאומי צריכים להנחות את מדיניות החוץ ואינטרס לאומי יוגדר במונחי עוצמה ובטחון בלבד. ריאליסטים שמים את המדינה במרכז וכל שאר הדברים צריכים לשרת את האינטרסים והצרכים של המדינה.

יש בטיעונים אלו גרעין של אמת. לעיתים קרובות מוסריות עומדת בסתירה לאינטרסים לאומיים של העוצמה אך גם כל שאר המטרות של מדיניות חוץ יכולות להתחרות עם אינטרס לאומי המוגדר כך, אף אם מחויבותן העיקריות של ממשלות היא אינטרסים לאומיים המוגדרים במושגים של

העוצמה, אין זה אומר שזוהי מחויבותן היחידה או אף חשובה ביותר. גם טענות בדבר אופיים האנרכי של היחב"ל לא יעזרו לריאליסטים להיחלץ מעמדתן הא-מוסריות. לטענתם של רוברט אלט וקנת' וולץ במצב של אנרכיה של אנרכיה מדינות אין יכולות להרשות לעצמן להיות מוסריות, האפשרות לנקוט התנהגות מוסרית נשענת על קיומה של הממשלה יעילה אשר תוכל להרתיע ולהעניש על מעשים לא חוקיים. מנגד טענתם ישנם הטוענים כי המצב הזה אינו נכון ואכן אפשרית התנהגות מוסרית רק בעלויות גבוהות יותר במערכת אנרכית נטולת מנגנוני אכיפה עצמיים. טיעונים ריאליסטיים זוכים לעתים קרובות לחיזוקים רלטיביסטיים, ולפיהם ערכי המוסר הם מטבעם ספציפיים מבחינה היסטורית ותרבותית ולא אוניברסאליים. רלטיביזם היא תפיסה הגורסת כי לנקודות מבט אין תוקף או אמת מוחלטת אלא ערך יחסי בלבד הנקבע עפ"י הבדלים בתפיסה ובשיקולי דעת.

עפ"י תפיסה זו אין אמת מוחלטת, אין אמת מידע משותף, אין ערכי מוסר משותפים, אין ערכים אבסולוטיים, אין גבולות מוגדרים אין אמת או שקר, אין טוב ורע אלא כל קבוצה וחברה עם אמות המידה שלה, השונים מקבוצה לקבוצה. כמו כן גישה זאת תגיד כי כל אמות מידה שתבחר תהיינה נכונות ומוצדקות.

עמדות רלטיביסטיות בדבר זכויות האדם ניתן לחלק ל-2 קבוצות, רלטיביזם חזק- מחזיק בגישה שזכויות האדם וערכים אחרים הם בבסיסם אך לא לחלוטין תלויי תרבות ונסיבות אחרות. זכויות אדם אוניברסאליות משמשות כאמת מידה לערכים ספציפיים, אולם הדגש הוא על השתנות והיחסיות. לעומת רלטיביזם חזק לפי רלטיביזם חלש הדגש הוא הפוך, זכויות האדם האוניברסאליות הן הכלל והן נתונות להתאמות קלות לתרבויות מקומיות.

הגישה השנייה בניתוח היחב"ל היא הגישה ליברלית, אשר רואה ביצר האדם טוב מנעוריו ושמה דגש על רציונליות ותבונתיו של האדם. גישה זו בעלת אידיאולוגיה, צורת ממשל וגישה דמוקרטית שבה השלטון מתערב בחיי היחיד והחברה במידה מועטה למען הגנתו ודאגתו לשלום הציבור. גישה זו דוגלת באינדיבידואליזם ומעמידה את חירויות הפרט במרכז, ומדינה זו שתדאג לשרת ולהגשים מטרה זו, תפקיד המדינה בעצם להגן על חירויות הפרט ולאפשר לו לקבוע את סדרי חייו (יחיד) בהצבת הפרט במרכז. תומכי גישה ליברלית מאמינים שהחובות המוסריות לא נעצרות בגבול המדינה. ליברלים שמים דגש על חירות לעומת השוויון, דוגלים בכך שאין להתערב בחיי הפרט כדי להשוות בין האנשים וההבדלים הכלכליים שנוצרים והם אינם מעניינה של המדינה, בעצם יש צורך לקיים את השוויון הפוליטי בלבד בדגש על תחרות חופשית ודאגה לחלשים בחברה.

תומכי הגישה זו, שמים דגש על זכויות אזרחיות והפוליטיות וזאת משום שמאמינים כי כל אדם חופשי לחיות את חייו לפי בחירתו וזאת כל עוד עורך חייו אינו פוגע פגיעה ישירה בזולת הסובב אותו, דבר יתקיים כל עוד תהיה הגנה על הפרט מפני התערבות או עריצות מדינה. זכויות אלו

מהווים תרומה משמעותית בהתפתחות וחיזוק משטרים דמוקרטיים וזכויות אוניברסאליות תומכי גישה זו דוגלים בגלובליות של הזכויות האוניברסאליות על כל המדינות, הגישה האידיאליסטית קוראת לחובתן של המדינות המפותחות לקדם זכויות אדם בכל העולם כולו ובמדינות הבלתי מפותחות בעיקר. דוגמה לאחד מתומכי הגישה היא הפילוסופיה הפוליטית של קרטר שתפיסתו הפוליטית שלו הושפעה מהמסורת הליברלית של ארה"ב, זכויות האדם הוא מושג גלובלי, כלומר מכוונת לא רק כלפי מדינה אחת או כלפי יריבותיה בלבד. הוא שילב בפעילותו את עקרון הריבונות יחד עם כיבוד האדם. נוסף לכך יהיו רבים אשר יטענו כי בני אדם פועלים לעתים

מתוך מניעים טובים, ערכים ואידיאלים המקדשים את זכויות הפרט ואף יהיו מוכנים להקריב את עצמם לטובת אותם ערכים.

שאלה: מדוע אין סתירה הכרחית בין כל אחת מן הגישות בניתוח היחסים הבינ"ל לבין זכויות האדם? מאילו נימוקים אפשר לקדם ז"א משתי גישות לעיל? נמקו.

תשובה: בהמשך לתשובותי הקודמת אחזור ויציין משטר ליברלי מתבסס על הפרט במרכז והמדינה נועדה לשרתו, יש דגש על האינדיבידואליות של הפרט, ליברליזם בעצם צועד יד ביד עם היחסיות התרבותית אשר שמה במרכז את השוני בין המדינות ואת הצורך בהתחשבות והתאמה של זכויות לכל פרט. גישה זו לא עומדת בסתירה עם ניתוח היחב"ל ואף מנסה לקדם את הנושא של זכויות אדם. לכך מספר נימוקים מרכזיים יצירת מנגנון של לחץ או איום בהפעלת חרם על מדינה אשר סוטה מכללים של זכויות האדם ואינן מכבדות אותם. הסבר נוסף שניתן לשייך לגישה זו באופן קידום ז"א היא השפעה כלכלית, שמים במרכז דמוקרטיה שהולכת עם קפיטליזם, תרבות צרכנית. המחשבה כאן היא ככל שנשקיעה במדינה מבחינה כלכלית כך יטיב נושא זכויות האדם באותה מדינה בעתיד, ראייה לטווח ארוך ללא התייחסות ממשית להווה. דרך נוספת לקידום ז"א היא דרך תמיכה בארגונים לא ממשלתיים באותה מדינה אשר לא נכנסת להגדרה של מדינה אשר מכבדת ז"א. דרך תמיכה והשקעה באותם בארגונים לא ממשלתיים אשר אינם תלויים במדיניות של אותה המדינה בה מנסים לקדם ולהגן על ז"א, אכן יכול להשפיעה על עתידם של אותם תושבים אשר סובלים מפגיעה כזו או אחרת של ז"א.

במקביל לקידום זכויות אדם בגישה הליברלית ניתן להתייחס גם לצידה של גישה הריאליסטית. גישה ריאליסטית מקדמת זכויות אדם בהתאם לאינטרסים שלהם, דוגמה מובהקת לכך היא היחס בין ארה"ב עם ערב הסעודית שלא מאופיינת כמדינה דמוקרטית טהורה אשר מכבת זכויות אדם, אך למרות זאת ארה"ב מקיימת עימה יחסים וזה בגלל האינטרסים הכלכליים של ארה"ב באזור זה, דוגמה נוספת למצב דומה היא היחסים בין רואנדה לצרפת לקראת הג'נוסייד ברואנדה, היה ניתן להגדיר יחסים חמים בין המדינות ומנהיגיה וזאת למרות שהצמרת הצרפתית ידע עם מי יש לה עסק ומה מצב האזרחים ברואנדה, צרפת ניהלה יחסים אלו מטעם אינטרסי כלכליים,

ביטחוניים ומדיניים באזור אפריקה בייחוד רואנדה . ניתן לומר כי הפריזמה הריאליסטית בקידום ז"א היא על בסיס אינטרסים של המדינה שנמצאת תחת שלטון ריאליסטי.